

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ PARABASIS

Επιστημονικό Δελτίο
Τμήματος Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Scientific Bulletin
Department of Theatre Studies
University of Athens

Τόμος 3 Volume 3

Σ.Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

EYANGELATOS S.A.

Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

PAPADOPOULOS TH.

Η. ΠΟΥΧΝΕΡ

PUCHNER H.

Γ. ΒΑΡΖΕΛΙΩΤΗ

VARZELIOTI G.

Α. ΜΑΡΑΚΑ

MARAKA A.

Χ. ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΥ

BAKONIKOU X.

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

GEORGOPOULOU G.

Χ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

STAMATOPOULOU X.

ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ

BASILAKOU C.

Κ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

PETRAKOU K.

Ε. ΣΤΙΒΑΝΑΚΗ

STIVANAKI E.

Η. ΜΟΥΡΑΣ

BOURAS P.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

BOOK REVIEWS

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

DOCTORATES

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΑΘΗΝΑ 2000

KASTANIOTIS EDITIONS
ATHENS 2000

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΡΑΜΑ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΚΙΕΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ΣΤΟ 19^ο ΑΙΩΝΑ¹

Η αναβίωση του αρχαίου δράματος στις ελληνικές παροικίες (Βουκουρέστι, Οδησός, Ιάσιο, Κωνσταντινούπολη, Κυδωνίες, Σμύρνη) στις αρχές του 19^{ου} αι. εντάσσεται στο αναγεννητικό κίνημα δημιουργίας νεοελληνικού θεάτρου, που ήδη από τα μέσα του 18^{ου} αι. είχε προσελκύσει το ενδιαφέρον των φαναριώτικων κύκλων, πρώτιστα ως λογοτεχνικό είδος και στη συνέχεια ως σκηνική πράξη. Η καλλιέργεια του θεατρικού λόγου υπηρετούσε απόλυτα το πνεύμα του διαφωτισμού², για την ευνοϊκή επίδραση που αυτός ασκούσε στην ηθική βελτίωση και κοινωνικοποίηση του ατόμου, ύψιστο ζητούμενο της εποχής.

Μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αι. δεν εντοπίζονται εκδόσεις³ των αρχαίων τραγικών σε νεοελληνική μετάφραση, ούτε διασώζονται πληροφορίες για παραστάσεις⁴ αρχαίου δράματος στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Το αρχαίο δράμα πρωτοεμφανίζεται στις ελληνικές θεατρικές αναζητήσεις στις αρχές του 19^{ου} αι. και ιδιαίτερα στις παραμονές της Επανάστασης του 1821. Η προσέγγισή του έρχεται τη δεδομένη περίοδο να συμβάλλει στην προετοιμασία της εθνικής αφύπνισης, με τη συνειδητοποίηση ότι η αρχαία Ελλάδα αποτελεί μέρος της ιστορικής συνέχειας του Ελληνισμού.

1. Το παρόν μελέτημα σε συντομειμένη μορφή παρουσιάστηκε ως ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Σύγχρονες μεταγραφές του αρχαίου ελληνικού θεάτρου» Θεσ/νίκη, 18-22 Σεπτ. 1997.

2. Δημ. ΣΠΑΘΗΣ, *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: επτά μελέτες*, Θεσ/νίκη: University Studio Press, 1986. Βλ. επίσης Άννα ΤΑΜΠΑΚΗ, *Η νεοελληνική δραματουργία και οι δυτικές της επιδράσεις: 18^{ος}-19^{ος} αι.*, Αθήνα, Τολιδής, 1993.

3. Γ. ΣΙΑΠΕΡΗΣ, «Το Εικόσιτο και το Θέατρο, ήτοι πως γεννήθηκε η νέα ελληνική σκηνή», *Νέα Εστία*, Χριστούγεννα 1970, σσ. 151-159. Βλ. επίσης Χρ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, «Χ. Αλεξανδροβόδοσ ο ασωειδής του Γεωργίου Ν. Σούτσου και η συμβολή του Δημ. Σπάθη στη μελέτη του φαναριώτικου θεάτρου», *Σύγχρονα Θέματα*, 57, Οκτ. -Δεκ. 1995, σσ. 119-120.

4. Ατεκμηριωτή πληροφορία του Ν. Λάσκαρη, αναφέρει ότι παίχτηκαν στην Κέρκυρα σε παραστάσεις εν τας ούκας οι «Φοίνισσαι», ο «Αγαμέμνων», ο «Οιδίπους», και η «Εκάβη» (Ν. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου*, Αθήνα: Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, 1939, τόμ. Β', σ. 47). Το 1571 η βενετοαίμανη φρουρά ανεβάζει στο κάστρο της Ζακύνθου τους «Πέρονες», του Αισχύλου στα ιταλικά, μετά την νίκη στη ναυμαχία της Ναυπάκτου (7 Οκτ. 1571) (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, όπ., σ. 295. Βλ. επίσης Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Ιστορία νεοελληνικού θεάτρου: έξι μελέτηματα*, Αθήνα, Παρίδις, 1984, σ. 51. Του ίδιου, *Κείμενα και αντικείμενα δέκα θεατρολογικά μελέτηματα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1997, σ. 380). Αυτές είναι μέχρι σήμερα οι μόνες πληροφορίες για παραστάσεις αρχαίου δράματος στον ελληνικό χώρο. Αντίθετα στη Δύση, ήδη από την εποχή της αναγέννησης, η μελέτη του αρχαίου δράματος στα πλαίσια της επιδωσόμενης αρχαιολογίας, είχε ως αποτέλεσμα έναν αξιολόγο αριθμό μεταφράσεων έργων της αρχαίας δραματουργίας σε ευρωπαϊκές γλώσσες, αλλά και σκηνικών προσπαθειών. Ενδεικτικά αναφέρουμε παράσταση του «Πλούτου» σε μετάφραση του Ronsard στο Collège de Coqueret στο Παρίσι το 1549 (ΠΟΥΧΝΕΡ, Β. *Δραματουργικές αναζητήσεις: πέντε μελέτηματα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1995, σ. 49) τη σχολική παράσταση το 1575 στο Στρασβούργο του «Αίαντος» στο πρωτότυπο (ό.π., σ. 50), την παράσταση στα ιταλικά του «Οιδίποδος τυράννου» στο Teatro Olimpico της Vicenza το 1585 (ό.π., σσ. 46-48), τη σχολική παράσταση του «Νεφέλων» στο Στρασβούργο το 1613 (ό.π., σ. 49) και παράσταση της «Εκάβης» σε ιταλική μετάφραση στο Κοινοίνο Κολλέγιο της Πάδοβας το 1733 (ό.π., σ. 210). Για περισσότερα στοιχεία βλ. ΠΟΥΧΝΕΡ, ό.π., κεφ. «Οι μεταφράσεις του αρχαίου ελληνικού δράματος», σσ. 41-52. Επίσης του ίδιου «Η επίδραση του αρχαίου ελληνικού δράματος στην Ευρώπη από την αναγέννηση ως τις αρχές του 20ου αιώνα» στον τόμο: *Αρχαίο ελληνικό θέατρο: η επίδρασή του στην Ευρώπη*, Αθήνα, 1993, σσ. 53-66.

Η στροφή στην κλασική αρχαιότητα θα επιτευχθεί τόσο μέσα από τα έργα των αρχαίων δραματουργών, που μελετώνται και διδάσκονται, όσο και με τα έργα της κλασικίζουσας ευρωπαϊκής δραματουργίας, που η τάξη των «παιδευμένων» μελών των ελληνικών παραιοιών με ευκολία προσεγγίζει στο πρωτότυπο, λόγω της γλωσσομάθειάς της και επιλέγει να μεταφράσει για τη θεματολογία τους.

Η πρώτη ελληνική παράσταση αρχαίου δράματος πιθανολογείται προ του 1805, όταν ο Λάμπρος Φωτιάδης (1752-1805) καθηγητής τότε στην Ελληνική Ακαδημία του Βουκουρεστίου μετέφρασε την «Εκάβη» του Ευριπίδη και την παρουσίασε στη σκηνή με θίασο φοιτητών του⁵. Η Ελληνική Ακαδημία, «φυτώριο ερασιτεχνικών παραστάσεων», εξελίσσεται σε σημαντικό κέντρο προσπαθειών αναβίωσης αρχαίων δραμάτων⁶. Εξειδίκευσε τον Κομητιάς⁷, που το 1814 είχε δημοσιεύσει στη Βιέννη πέντε δράματα: τον «Προμηθέα δεσμώτη», τον «Αίαντα», την «Εκάβη», τον «Κύκλωπα» και τον «Πλούτο» στο δωδέκατο τόμο της «Εγκυκλοπαιδείας ελληνικών μαθημάτων γραμματικής οητορικής και ποιητικής»⁸ που συνέταξε ο ίδιος, ανεβάζει το 1816-17 σκηνές από αρχαίες τραγωδίες και κωμωδίες⁹. Το 1817 παίζονται επίσης από νέους ερασιτέχνες, σκηνές από την «Εκάβη»¹⁰ του Ευριπίδη, τον «Ορέστη»¹¹ του Αλφμέρι, που είχε μεταφράσει ο Ιάκ. Ρίζος Ραγκαβής και ένας μονόλογος από τον «Αίαντα»¹² του Σοφοκλή.

Στις αρχές Ιανουαρίου 1819, νέοι υπό την καθοδήγηση του Κωνσταντίνου Ιατροπούλου, φωτισμένου δασκάλου της Ελληνικής Ακαδημίας, παίζουν τη «Φαίδρα»¹³ του Ρακίνα σε μετάφραση Ιακ. Ρίζου Ραγκαβή. Στο ρόλο του Ιππόλυτου ο Κωνσταντίνος Αριστίας και της Φαίδρας η Μαριώρα Μπογδανέσκου¹⁴. Την ίδια χρονιά, στις 21 Νοεμ. ξαναπαίζεται ο «Ορέστης»¹⁵ του Αλφμέρι στη θεατρική σκηνή που είχε δημιουργηθεί στο

5. Δ. ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ *Το θέατρο της ρομιοσύνης*, Αθήνα, Φυλπότης, 1984, σ. 184.

6. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ *Το θέατρο στην Ελλάδα μορφολογικές επιστημονικές*, Αθήνα, Παρίδης, 1992, σ. 295.

7. ΖΩΡΑΣ, Γ. Θ. «Το εν Βουκουρεστίω ελληνικόν θέατρον και η συμβολή του Στεφάνου Κομητιά», *Παρουσιάζει*, αρ. 9 (1967), σσ. 503-510.

8. Δ. ΓΚΙΝΗΣ και Β. ΜΕΞΗΣ, *Ελληνική βιβλιογραφία: 1800-1863*, Εν Αθήναις: Ακαδημία Αθηνών, 1939-1957. 3 τόμ. Στο εξής βλ. Γ.Μ. Στην έκδοση αυτή του Κομητιά περιλαμβάνεται επίσης: «ιστορία των ελληνικών δραμάτων, περί κατασκευής θεάτρου Ελληνικού και πως εδιδάσκοντο τα δράματα εν αυτώ» (ΓΜ 804).

9. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Το θέατρο στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 296. Τον ίδιο, *Κείμενα και αντικείμενα*, ό.π., σ. 412.

10. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., τόμ. Α', 1938, σ. 188. Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου: 1794-1944*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1990, τόμ. Α', σ. 22. Μ. ΒΑΛΣΑΣ, *Το νεοελληνικό θέατρο από το 1453 έως το 1900*, Αθήνα, Ειρημός, 1994, σ. 272. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Το θέατρο στην Ελλάδα* ό.π.

11. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 47. ΒΑΛΣΑΣ, ό.π. ΠΟΥΧΝΕΡ, ό.π. Η μετάφραση του έργου από τον Ιάκ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ συμπεριελήφθη στον πρώτο τόμο της «Συλλογής διαφόρων τραγωδιών όσα παρεστάθησαν εις το θέατρον του Βουκουρεστίου...» που εκδόθηκε εκεί το 1820 (ΓΜ 1273. ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π., σ. 26. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 64).

12. ΠΟΥΧΝΕΡ, ό.π. Το μονόλογο είχε μεταφράσει ο Θ. Αλκαίος (Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ, *Θεόδωρος Αλκαίος ο βράδος και καπετάνιος του '21*, Αθήνα, 1943, σ. 12, σημ. 22). Την ίδια χρονιά δημοσιεύεται ο «Αίας» στη Βιέννη, μεταφρασμένος σε πεζό στη νεοελληνική από ανώνυμο μεταφραστή. Πρόκειται για διασκευή σε πράξεις και σκηνές *κατά την τάξιν των νεωτέρων της Ευρώπης δραμάτων* με συγχώνευση των χορικών, εμπλουτισμένη με σχόλια, σημειώσεις και εικόνες (ΓΜ 1003. ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π., σ. 28. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 159. ΣΙΔΕΡΗΣ, «Το Εικοσιένα και το θέατρο» ό.π., σ. 159). Για το έργο αυτό είχε δημοσιευτεί το 1811 στις φιλολογικές επιφυλλίδες του *Λογίου Ερμού* μελέτη του Αθ. Βογορίδη με τίτλο «Πάρεργα ποιητικής» (ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 163).

13. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., τόμ. Α', σ. 217. Βλ. επίσης ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 178. ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π., σ. 24. ΒΑΛΣΑΣ, ό.π., σ. 273. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 63.

14. ΒΑΛΣΑΣ, ό.π.

15. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., σ. 237. Βλ. επίσης ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π., σσ. 23-24 και ΣΠΑΘΗΣ, ό.π.

μέγαρο Γκία, με πρωταγωνιστές τον Κ. Αριστία στο ρόλο του Ορέστη και τη Δομνίτσα Σμαραγδίτσα Γκία στο ρόλο της Κλυταμνήστρας¹⁶, ενώ παίζεται ξανά η «Εκάβη» στο γυμνάσιο του Αγίου Σάββα¹⁷ και στο γυμνάσιο του Georg Lazar, μεταφρασμένη στα ρουμανικά από τον Α. Nănescu¹⁸.

Στο Ιάσιο είναι επίσης πιθανόν να παίχτηκαν περί το 1805 οι «Πέρσες» σε διασκευή του Α. Μουρούζη¹⁹. Στην Ελληνική Σχολή των Κυδωνιών εδίδοντο τακτικά παραστάσεις αρχαίων δραμάτων «κεκλεισμένων των θυρών», για να μη λάβουν γνώση οι Τούρκοι και κλείσουν τη σχολή²⁰. Το 1817 παίχτηκαν εκεί η «Εκάβη» του Ευριπίδη και ο «Φιλοκλήτης» του Σοφοκλή²¹, αλλά απαγορεύτηκε η παράστασή των «Περσών» «μεθ' όλων των υπαινικτών προς την πρόσφατον ημών ιστορίαν»²².

Στην Οδησό, στις 16 Φεβρ. 1818 παίζεται από «φιλοθέατρος Γραικούς»²³ ο «Φιλοκλήτης» του Σοφοκλή, διασκευασμένος στα νεοελληνικά από το Νικόλαο Πίκκολο²⁴, παράσταση που επαναλαμβάνεται τον Αυγ. 1818²⁵ και το Φεβρ. 1819²⁶. Το 1818 εκδίδεται στην Ίενα η πεντάπρακτη τραγωδία του Γκαίτε «Ιφίγένεια η εν Ταύροις»²⁷ μεταφρασμένη στα ελληνικά από το φοιτητή Ιωάννη Παπαδόπουλο, υπότροφο της Φιλομούσου Εταιρείας²⁸, ενώ το 1820 ο λόγιος από τη Σμύρνη Κωνσταντίνος Νικολόπουλος φιλοτεχνεί και τυπώνει στο Παρίσι τον «Οιδίποδα επί Κολωνώ» στα λατινικά²⁹.

Στην Κωνσταντινούπολη, παρά την έντονη παρουσία του ελληνικού στοιχείου, το ελληνικό προεπαναστατικό θέατρο, λόγω των συνθηκών καταδυνάστευσης του κοινωνικού βίου, γεννιέται κρυφά, στα φαναριώτικα σπίτια, σε κοινωνικές και φιλολογικές βραδινές συναθροίσεις³⁰. Εκεί βρισκεί τη θέση του και το αρχαίο δράμα.

16. Σε δευτερεύοντες ρόλους μνημονεύονται οι Ευγένιος Πρεδέσος, Εμμανουήλ Αγγελέσος, Ιωσηφίνη και Κακιλιά Ραϊμίνθη και οι γόνι της οικογένειας Γκία, (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., σ. 243).

17. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Η ιδέα του Εθνικού θεάτρου στα Βαλκάνια τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα: Πλέθρον, 1993, σ. 67.

18. Ό.π., σ. 73. Βλ. επίσης ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., σ. 244.

19. Β. ΚΝΟΣ, *L'histoire de la littérature néo-grecque*, Göteborg, Uppsala, 1962, p. 655 εξ. Βλ. ΠΟΥΧΝΕΡ, ό.π., σ. 295.

20. Σοφία ΔΟΑΝΙΑΟΥ, «Η Σχολή των Κυδωνιών», *Παιδεία*, τόμ. Α', Φεβρ. 1946-1947, σ. 274.

21. Α. DIDOT, *Notes d'un voyage fait dans le Levant en 1816-1817*, Paris, xx, p. 387. Βλ. επίσης ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 49. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Το θέατρο στην Ελλάδα* ό.π., σ. 294 και ΔΟΑΝΙΑΟΥ, ό.π.

22. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, Κωνστ. ο εξ Οικονόμων. *Τα σωζόμενα φιλολογικά συγγράμματα*. Εκδίδοντος Σοφοκλέους Κ. του Εξ Οικονόμων. Αθήνησι, 1871, τόμ. Α', σ. λδ'-λστ'.

23. Ο Γεώργιος Αβραμώτης ερμηνεύσε το ρόλο του Φιλοκλήτη, ο Ιωάννης Ξένος το Νεοπτόλεμο, ο Ιωάννης Μαιμούνης τον Οδυσσαέα και ο Ιωάννης Μπαμπανιώτης τον Ηρακλή, (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., σσ. 152-156. Βλ. επίσης ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 22 και ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 169).

24. Δ. ΣΠΑΘΗΣ, «Ο Φιλοκλήτης του Σοφοκλή διασκευασμένος από τον Ν. Πίκκολο», *Ερανιστής*, τόμ. 15, 1978-1979, σσ. 256-320.

25. *Ερμής ο Λόγιος*, 1818, σ. 583. Βλ. επίσης ΣΠΑΘΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική σκηνή: 1817-1932*, Αθήνα, Ίτακος, 1976, σ. 17.

26. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π. και ΣΠΑΘΗΣ, *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο* ό.π., σ. 57. Το 1819 η διανομή άλλαξε. Το ρόλο του Νεοπτόλεμου έπαιξε ο Γεώργιος Λασσάνης, ο Γ. Ορφανός τον Ηρακλή και ο Ι. Μπαμπανιώτης τον Έμτορο, (ΣΠΑΘΗΣ, ό.π. και ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 169).

27. ΓΜ 1059. Το έργο αυτό του Γκαίτε θα μεταφράσει το 1861 ο Ιω. Ηο. Πεφρίανουλου (*Φιλίστωρ*, 1861, τόμ. 12, σσ. 403-427, 464-479, 548-602), ο Αλ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ (Αθήνα 1875 & 1885) και ο Κ. ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ με τη μετάφραση του οποίου παίχτηκε στην Αθήνα το 1904 από το Βασιλικό Θέατρο (ΣΠΑΘΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 253). Στους μεταφραστές του έργου συγκαταλέγεται και ο Ν. Κογεβίνας (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., τόμ. Β', σ. 83).

28. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 19.

29. ΓΜ 10141. Βλ. επίσης ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 176.

30. Χρ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, *Το ελληνικό θέατρο στην Κ'πολη το 19^ο αι.*, Αθήνα, Νέος Κύριος Κ'πολιτών, 1994, τόμ. Α', σσ. 109-123.

Το 1820, στις παραμονές της Ελληνικής Εθνεγερσίας, σε συγκέντρωση στο αργοντικό του πρώην μεγάλου ποστέλνικου Δημητρίου Μάνου, στα Θεραπεία, μαθητής από την Ελληνική Σχολή των Κυδωνιών απέρριψε τους «Πέρσας»³¹ του Αισχύλου, μέσα σε κλίμα προεπαναστατικής έξαρσης, καθοδηγούμενος από το δάσκαλο του Κωνσταντίνου Οικονόμου³² εξ Οικονόμων, που παρενέβαινε στο τέλος κάθε σκηνής για να δώσει «διασαφήσεις τινάς»³³. Το 1821, και ενώ η επανάσταση στην Ελλάδα είχε ήδη εκραγεί, ο Κεφαλλονίτης ζωγράφος Γεράσιμος Πιτσαμάνος³⁴, βρισκόμενος στην Κωνσταντινούπολη, οργανώνει παράσταση αρχαίου δράματος στο σπίτι ενός φαρμακοποιού στο Πέραν. Επρόκειτο να παιχτεί έργο του Ευριπίδη ή του Σοφοκλή³⁵, αλλά τελικά επιλέγεται λόγω της ιστορικής συγκυρίας η τραγωδία «Κωνσταντίνος Παλαιολόγος» του Ιωάννη Ζαμπέλιου³⁶, παράσταση με τραγική κατάληξη για τον ιδιοκτήτη του οικημάτων, λόγω ένοπλης παρέμβασης των Τούρκων.

Η δραστηριότητα αυτή στις ελληνικές παροικίες για την αναβίωση του αρχαίου δράματος συνδέεται πρώτιστα με το χώρο της εκπαίδευσης. Τα έργα της αρχαίας δραματογραφίας διδάσκονται στα ελληνικά εκπαιδευτήρια. Δάσκαλοι μεταφράζουν τους αρχαίους τραγικούς, δάσκαλοι τους αναλύουν, μαθητές και φοιτητές υπό την καθοδήγηση των δασκάλων τους αναβάζουν παραστάσεις αρχαίου δράματος³⁷. Είναι επίσης γενικότερα αποτελέσματα των ιδεολογικών αναζητήσεων των ανθρώπων του πνεύματος, Φαναριωτών και μη, στα πλαίσια του διαφωτισμού. Ως προς την προβαλλόμενη θεματολογία, η επιλογή των αρχαίων δραμάτων δεν είναι τυχαία. Η «Εκάβη» και οι «Πέρσες» αναφερόμενοι σε νικηφόρους πολέμους των Ελλήνων κατά βαρβάρων λαών (Τρώες, Πέρσες) θερμαίνουν τις ελπίδες για μελλοντική νίκη κατά των Τούρκων. Ο Ορέστης είναι η προσωποποίηση της εκδίκασης και της αποκατάστασης της ηθικής τάξης, ενώ ο Φίλοκτητης, η κραυγή οργής των καταπιεσμένων. Έτσι κατά την προεπαναστατική περίοδο το αρχαίο

31. MARCELLUS, comte. *Une lecture à Constantinople en 1820*, Paris, 1859, p. 57 εξ. Του ίδιου, *Les Grecs anciens et les Grecs modernes*, Paris, 1861, p. 227-230. Βλ. επίσης σε ελληνική μετάφραση ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα: 1810-1821*, Αθήνα, Ερημής, 1974, τόμ. 3, σσ. 420 εξ. Επίσης ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π., σ. 121. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Ανχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1995, σ. 309. Του ίδιου, *Δραματογραφικές αναζητήσεις*, ό.π., σσ. 272-273. Ο Μπένι ΑΝΤ αναφέρει ατεμαχρήστη πληροφορία για παράσταση στο Φανάρι με τους «Πέρσας» το 1818 (Μπένι ΑΝΤ, «Η δράση του ελληνικού θεάτρου στην παλιά Κωνσταντινούπολη: μια ιστορική αναδρομή από το 1818 έως το 1914», *Θέατρο*, τόμ. 10, αρ. 59-60, (1977), σ. 40).

32. Ο Κ. Οικονόμος λόγω της προηγούμενης αταξορροής της παράστασης των «Περσών» στις Κυδωνίες, έγραψε ότι το έργο έπρεπε οπωσδήποτε να παιχτεί για να μην απομακρυνθεί από τη διάνοια και τη μνήμη των σπουδαστών. (ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ, ό.π. ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σσ. 420-422). Ο ίδιος την εποχή που ήταν σχολιαστής στη Σμύρνη, είχε μεταφράσει στη νεοελληνική τραγωδίες του Σοφοκλή, που χρησιμοποιούσε για τις μεθιτικές παραστάσεις, που οργάνωνε στη σχολή του. Οι μεταφράσεις αυτές κάρηκαν το 1818 στην πυρκαγιά της Σμύρνης (ΣΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π., σ. 176).

33. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π., σ. 122. ΠΟΥΧΝΕΡ, ό.π., σ. 274

34. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Ανχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, ό.π., σσ. 308-309.

35. R. WALSH, *A residence at Constantinople*, London, 1836, vol. 1, p. 331-333. Βλ. επίσης ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π.

36. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Δραματογραφικές αναζητήσεις*, ό.π., σ. 275.

37. «Το μάθημα έπαιρνε συχνά τη μορφή απεργελίας ή αναπαράστασης σκηνών από τα διδασκόμενα κείμενα. Σε ορισμένα σχολεία οργάνωνταν και ολοκληρωμένες παραστάσεις τραγωδίας, εννοείται στη γλώσσα του πρωτοτύπου πάντα» (ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 49. Βλ. επίσης Β. ΠΟΥΧΝΕΡ «Το παιδικό θέατρο στην Ελλάδα: μια προσέγγιση» στον τόμο: *Το θέατρο στο σχολείο: εμπειρίες από τους Πανελλήνιους Αγώνες Μαθητικού Θεάτρου*, Αθήνα, 1994, σ. 38).

δράμα θα υπηρετήσει την εθνική υπόθεση, αποτελώντας μέσο διδασχής για την αρετή και την ελευθερία, μέσο εμπύχωσης για την εθνική αναγέννηση.

Η Ελληνική Επανάσταση και τα γεγονότα που την ακολουθήσαν ανέστειλαν για χρόνια την ανοδική πορεία του αναγεννώμενου ελληνικού θεάτρου και συνακόλουθα του αρχαίου δράματος. Παρόλα αυτά, υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν το συνεχές ενδιαφέρον για το αρχαίο δράμα στις ελληνικές παροικίες, τουρκοκρατούμενες και μη.

Στην Οδησό στις αρχές του 1822 παίζεται ο «Φιλοκτήτης»³⁸ στη μνήμη του Σπ. Δρακούλη που είχε σκοτωθεί στη μάχη του Δραγατσανίου³⁹ και το 1831 εκδίδεται η «Εκάβη» μεταφρασμένη εις την «ομιλουμένην γραικακήν γλώσσαν» από το Γ. Κωνσταντά και χωρισμένη σε πράξεις «κατά τον νέον ευρωπαϊκόν τρόπον»⁴⁰. Στη Σμύρνη⁴¹ το 1825, όμοιος ερασιτεχνών παίζει τον «Ορέστη»⁴² του Αλφίερι με εξαιρετική επιτυχία, και ακολουθεί, κατά μικρά ή μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, σειρά εκδόσεων ομοειδών δραμάτων της κλασικίζουσας ευρωπαϊκής δραματουργίας, η «Ιφιγένεια εν Αυλίδι»⁴³ του Ραζίνα σε ανώνυμη μετάφραση του 1835, ο «Ορέστης»⁴⁴ του Αλφίερι στη μετάφραση του Ιακ. Ρ. Ραγκαβή το 1836, πάλι η «Ιφιγένεια εν Αυλίδι»⁴⁵ του Ραζίνα σε έμμετρη ελεύθερη μετάφραση από τον Κ. Π. Υάκινθο το 1844, η «Ανδρομάχη»⁴⁶ του Ραζίνα σε έμμετρη ελεύθερη μετάφραση από τον ίδιο μεταφραστή το 1845 και η «Μήδεια»⁴⁷ το 1856.

Στην Κωνσταντινούπολη, με την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά και σ' όλη τη διάρκεια των εχθροπραξιών, ο Ελληνισμός δέχεται τα πλήγματα της τουρκικής βιαιότητας, αποδεκατίζεται και σιωπά. Επαναδραστηριοποιείται βαθμιδών στον οικονομικό χώρο⁴⁸, όταν οι συνθήκες το επιτρέψουν⁴⁹. Είναι μία περίοδος συνεχών αλλαγών και μετασχηματισμών στον οικονομικό, κοινωνικό και πνευματικό τομέα, όπου το ελληνικό στοιχείο, με ένα τεράστιο, επί χρόνια κρυμμένο δυναμικό, πρωτοστατεί και δημιουργεί.

Η ανασυγκρότησή του, ως εθνικού συνόλου, στο κέντρο της οθωμανικής εξουσίας, οδηγεί στην ανάγκη καλλιέργειας εθνικής συνείδησης, ιδιαίτερα στα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, που, δεχόμενα επί χρόνια την αφομοιωτική επιρροή αλλοεθνών ομάδων, κιν-

38. Σύμφωνα με αθηναϊστή μαρτυρία του Maxime Raybaud, παίζθηκε ο «Φιλοκτήτης» στην Τήνο, σε νεοελληνική μετάφραση, τον Ιαν. της ίδιας χρονιάς (1822) (ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 170).

39. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., σ. 176. ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π., σ. 27. Του ίδιου, *Το αρχαίο θέατρο στη νεοελληνική σκηνή*, ό.π., σ. 17. Βλ. επίσης ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 60.

40. ΓΜ 2070

41. *Spectateur Oriental*, 14 Apr. 1825 (Χρ. ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, *Το θέατρο στη Σμύρνη, 1657-1922*, Αθήνα, 1954, σ. 48).

42. Το 1825 ο Κων. Κυριάκος Αριστίας καταρτίζει ερασιτεχνικό θίασο και παίζει στην Κέρκυρα σε δύο παραστάσεις, στις 4 και 19 Φεβρ., τον «Ορέστη» του Αλφίερι που τυπώνεται εκεί την ίδια χρονιά στη μετάφραση του Ιακ. Ρίζου Ραγκαβή, (ΓΜ 1514. Βλ. επίσης ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., τόμ. Β', σ. 59, σημ. 1). Δεν είναι γνωστό εάν προηγήθηκε η έκδοση, ή η παράσταση του έργου.

43. ΓΜ 2503.

44. ΓΜ 2693. Βλ. επίσης ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., τόμ. Β', σ. 59 σημ. 1 και ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σ. 48.

45. ΓΜ 4003. Βλ. επίσης ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σ. 324.

46. ΓΜ 4111. Βλ. επίσης ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π. Το έργο είχε παχτεί το 1825 στην Κέρκυρα από τον ερασιτεχνικό θίασο του Κ. Αριστία στη μετάφραση του Ιακ. Ρ. Ραγκαβή (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., σ. 60), που εκδόθηκε ξανά στην Αθήνα το 1851 (ΓΜ 5481)

47. ΓΜ 10775. Δεν μνημονεύεται ο συγγραφέας. Το έργο είναι μεταφρασμένο στην καθομιλουμένη από τα ιταλικά.

48. Χάτι Σερφ του Γκιουλχανέ ((1839), Ελληνοτουρκική Εμπορική Συνθήκη (1840).

49. Συνθήκη της Κάλαντζας (1855). Χάτι Χουμερλιού (1856).

δυνεύουν να αφελληνιστούν. Το Πατριαρχείο και κυρίως η ανερχόμενη αστική τάξη θα αναλάβουν το ρόλο της θεωράσεως του ελληνικού στοιχείου με εθνικά «εφθόδια»: ορθοδοξία, εκπαίδευση, πολιτιστική αναβάθμιση.

Παρατηρείται λοιπόν στο β' μισό του 19^{ου} αι. ένα εκπαιδευτικό και πνευματικό κίνημα αναγέννησης της κοινωταντινοπολιτικής ελληνικής κοινότητας, μέσα στο οποίο αναγεννιέται και το ελληνικό θέατρο⁵⁰. Στα πλαίσια της πνευματικής αυτής δημιουργίας εντάσσεται και η καλλιέργεια του αρχαίου δράματος με ποικίλες εκφάνσεις: α) στην εκπαίδευση, με τη διδασκαλία των αρχαίων τραγικών, τη μετάφραση και τη διοργάνωση σχολικών παραστάσεων, β) στο επαγγελματικό θέατρο, με δημόσιες παραστάσεις, γ) στους συλλόγους με ερασιτεχνικές παραστάσεις, με δημόσια μαθήματα και διαλέξεις, για τη διάδοση του αρχαίου δράματος στο ευρύ κοινό και δ) στο λογοτεχνικό και φιλολογικό τμήμα, με εκδόσεις νεοελληνικών μεταφράσεων έργων της αρχαίας δραματουργίας, με δημοσιεύσεις μελετημάτων και κριτικών αναλύσεων.

Τα δεδομένα που παρατίθενται χρονολογικά στοιχειοθετούν με ενάργεια το πολύμορφο ενδιαιθέρον του «πολιτικού Ελληνισμού για το αρχαίο δράμα».

Στο χώρο της εκπαίδευσης, οι προεπαναστατικές απόπειρες αναβίωσης αρχαίου δράματος δημιούργησαν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε μία παράδοση, που συνεχίστηκε μετεπαναστατικά στα ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης, που δημιουργούνταν σταδιακά το ένα μετά το άλλο σε κάθε ενορία, συνοικία, προάστio, σε κάθε οικισμό, όπου υπήρχε ελληνικός πληθυσμός, ιδιαίτερα μετά το 1856, οπότε παρατηρείται μία πραγματική εκπαιδευτική αναγέννηση⁵¹.

Η ενασχόληση με το αρχαίο δράμα εντοπίζεται για πρώτη φορά το 1848 με την έκδοσή στα ελληνικά της «Αντιγόνης»⁵² του Αλφίερι, σε ανώνυμη μετάφραση και την επόμενη χρονιά με την πρώτη σχολική παράσταση. Παίζεται την 1^η Μαΐου 1849, σε κομμιότατη θεατρική σκηνή στο «Ελληνικόν Παρθενουργείον Κωνσταντινουπόλεως», η «Ιριγένεια εν Αυλίδι»⁵³ του Ραξίνα από μαθήτριες⁵⁴, κόρες επιφανών οικογενειών της ομογένειας, που εναρκούν ανδρικούς και γυναικείους ρόλους. Έτσι η πρώτη, μετεπανα-

50. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π.

51. Ενδεικτικά βλ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ, *Ημερολόγιον της Ανατολής, πολιτειογραφικόν, φιλολογικόν και επιστημονικόν του έτους 1884*, Έτος Γ', Εν Κ/πολεί, 1883, σσ. 85-123.

52. ΓΜ 4676. Ο Ν. ΛΑΣΚΑΡΗΣ αναφέρει ότι υπήρχε προηγουμένη ανώνυμη μετάφραση που είχε εκδοθεί στην Κέρκυρα το 1825 (Ν. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, «Ο Αλφίερι εν τω ελληνικό θέατρο», στο λήμμα «Αλφίερι» της *Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαίδειας «Πυρός»* του Δ. ΔΡΑΝΑΡΑΚΗ, τόμ. Δ', 1929, σ. 119). Φαίνεται ότι τη μετάφραση αυτή χρησιμοποίησε ο Αριστίας, όταν έπαιξε εκεί το έργο την ίδια χρονιά (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., τόμ. Β', σ. 60).

53. *Εντέρτη*, αρ. 45, 1 Ιουλ. 1849, τόμ. Β', σ. 504. Είχε ήδη εκδοθεί στη Σμύρνη το 1835 (ΓΜ 2503) και στη Λαμία το 1837 μεταφρασμένη από τον Α. Ανιάν (ΓΜ 2826).

54. Διανομή Ιριγένειας Χαρίτλεια Ι. Ψυχάρη, Αγλλέυς: Ασπασία Α. Φωτιάδου, Κλυταμνήστρα: Ραλλού Α. Κοψιδά, Αγκάμεινον: Πουλιχερία Δ. Δημητρακοπούλου, Οδυσσεύς: Καλυψό Κ. Βούρου, Εριφύλη: Εριφύλη Π. Καλβοκορέση, Δωρίς: Πηνελόπη Ζ. Ζαχαράφ, Αρκάδιος: Καλλιόπη Δ. Δημητρακοπούλου, Αγίνη: Ελένη Ι. Ψυχάρη, Ευρυβήτη: Αικατερίνη Τζινογλου (βλ. *Εντέρτη*, ό.π.) (Οι Χαρίτλεια και Ελένη Ι. Ψυχάρη, είναι πιθανόν θείες του Γιάννη Ψυχάρη (1854-1929), αδελφές του πατέρα του Νικ. Ψυχάρη (1824-1897), εμπορευόμενοι τότε στην Πόλη και στο εξωτερικό). Η λαμπρή αυτή παράσταση που διανθίστηκε με «διάφορα μουσικά τεμάχια και χορούς οι οποίοι εξετελέσθησαν πριν και μετά το τέλος της παραστάσεως» και εν τω μεταξύ παρακολούθησε ο πρόεδρος της Ρωσίας με τη σύζυγό του, η πριγκίπισσα Γαλλίτση, ο πρίγκιπας Χαντοερής και ανώτεροι υπάλληλοι της Ρωσικής Πρεσβείας (*Εντέρτη*, ό.π.).

στατικά, επαφή με το αρχαίο δράμα επιτυγχάνεται μέσα από τις κλασικίζουσες τραγωδίες της ευρωπαϊκής δραματολογίας, που παραπέμπουν στην αρχαία θεματολογία.

Τις απόκριες του 1856 παίζεται στο πρωτότυπο η «Εκάβη»⁵⁵, του Ευριπίδη στην Εμπορική Σχολή της Χάλκης από μαθητές της α΄ και β΄ τάξης. Πρόκειται για την πρώτη παράσταση αρχαίου ελληνικού δράματος στην Κωνσταντινούπολη για την οποία οι παραδίδόμενες λεπτομερείς πληροφορίες για το χορό, τα σκηνικά, τις ενδυμασίες και τη σκηνοθεσία, συνθέτουν την εικόνα ενός εγχειρήματος, που ξέφευγε από τα όρια μιας απλής σχολικής παράστασης⁵⁶. Το αποτέλεσμα της ενθουσίασε τους θεατές «οφελουμένους από τους ανεξαντλήτους διανοητικούς θησαυρούς των προγόνων των, το μόνον αναφαίρετον και ανεκτίμητον κτήμα του πολυπαθούς έθνους». Η κριτική εξέφρασε την ευχή η παράσταση αυτή να «χρησιμεύση ως νύξος και αφορμή εις λαμπροτέρας ελληνικάς παραστάσεις και βίον δραματικώτερον»⁵⁷.

Το 1879 στις 3 Ιαν., παίζεται η «Ανδρομάχη» του Ευριπίδη στην Οινόη, για ενίσχυση των εκπαιδευτηρίων της ορθόδοξης ελληνικής κοινότητας. Η παράσταση που διήρκεσε πέντε ώρες, ευχαρίστησε το πολυπληθές κοινό που την παρακολούθησε⁵⁸. Η τραγωδία αυτή, της οποίας ίσως είναι και η μόνη παράσταση που εντοπίζεται στο 19^ο α., είχε παρουσιαστεί σε δημόσια διάλεξη στη Λέσχη «Ομόνοια» στο Διπλοκώδιο, το 1873, από τη Αιμιλία Λεοντιάδα, διευθύντρια του Παλλάδιου Παρθενωγείου⁵⁹.

Την ίδια χρονιά, στις 6 Ιαν., μαθήτριες των τελευταίων τάξεων του Ζάππειου Παρθενωγείου παίζουν με επιτυχία, μεταξύ άλλων⁶⁰, την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή, μετα-

55. Πανδώρα, τόμ. Β', αρ. 146, 15 Απρ. 1856, σσ. 45-46. Βλ. επίσης ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική σκηνή*, ό.π., σσ. 26-28. Επίσης του ίδιου, «Νεοελληνικές ερμηνείες αρχαίου θεάτρου ως τις δεκαετίες γιορτές 1817-1927», Αθήνα, *Επιθεώρησις Ηώς*, 1966, σ. 418. Το έργο παίχτηκε στο πρωτότυπο, να και είχε ήδη παραφραστεί και εκδοθεί σχολιασμένο από το Νεόφυτο Δούκα στην Αίγινα το 1834 (ΓΜ 2381) και από τον Ιωάννη Χ. Ν. ΧΑΒΙΑΡΑ, σε ελεύθερη μετάφραση με ιαμβικούς στίχους, στη Βιέννη το 1835 (ΓΜ 2483).

56. Με δεδομένη την πενιχρή πληροφόρηση των σωζόμενων πηγών όσον αφορά την όψη των παραστάσεων του 19^{ου} α., οι παρεχόμενες πληροφορίες για τη σημαντική οργάνωση της παράστασης αυτής καθίστανται γενικότερα πολύτιμες: «Η σκηνή εξωγραφημένη επί της δυτικής πλευράς του σπουδαστηρίου παριστά την παραλία της Θρακικής Χερσονήσου και τας οροχιάς των ατόθι εστρατοπεδευμένων Ελλήνων επιστραφερόντων εκ της Τροίας ως και τας των αρχαλιωτίδων Τρωάδων γυναικών, ιδίως δε την της Εκάβης. Τρεις βαθυίδες έφερον εκ της οσηνής εις την ορηστραν, εν τω μέσω της οποίας υψούτο αρχαιοπρεπής κτισσοτετής βιομός αναδίδον ατμούς ευόδους λιβανωτού. Εις ικανήν δε απόστασιν από της ορηστράς παρετίνοντο αι έδραι των θεατών... τα του δράματος πρόσωπα, ως και οι τον χορόν των αρχαλιωτίδων γυναικών παριστάοντες, ενδεδυμένοι έκαστον την ανήκουστον στολήν επί το αρχαιοπρεπέστερον και ικανώς μεγαλοπρεπές... ο χορός συγκείμενος εκ δώδεκα χορευτών ουδέν ήττον επιτυχώς εξεπλήρωσε τα του χορού ρυθμικώς και εναρμονίως κατά τετραγωνίαν μάστιγα άδων εν στροφαίς και αντιστροφαις περί τον βιομόν τα χορικά και συνοδευόμενος υπό δύο οργάνων της πενταμελούς μουσικής». Όλοι οι ρόλοι, ανδρικοί και γυναικείοι ενοραζώθησαν από τους μαθητές της Σχολής, που ήταν όλοι άρρενες. Την παράσταση παρακολούθησαν το προσωπικό της Σχολής, οι καθηγητές της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, Γάλλοι αξιωματικοί και πλήθος άλλων θεατών που ήλθαν από την Κ/πολη. Μετά την «Εκάβη», «αφού η μουσική έγαλε εθνικά όσματα», οι μαθητές έπαιξαν και τη «Βαβυλωνία» του Δημ. Βιζάντιου (Πανδώρα, ό.π., 57. Ό.π.

58. Ανατολικός Αστής, αρ. φ. 69, 26 Ιαν. 1879.

59. Ευριπώδη, έτος Γ', αρ. 5, 15 Μαΐου 1873, σ. 65. Βλ. επίσης *Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κ/πόλεως*, τόμ. Ζ', 1872-1873, σ. 317. Στο εξής ΕΦΣΚ. Το έργο είχε παραφραστεί και εκδόσει ο Νεόφυτος Δούκας στην Αίγινα το 1834 (ΓΜ 2381).

60. Παίχτηκαν επίσης το έργο «Marguerite ou la robe perdue» στα γαλλικά καθώς και απόσπασμα από τον «Αζοπίον ιατρόν» του Μολιέρου. Επίσης εκτελέστησαν ιθικά και πατριωτικά ποιήματα του Αλέξ. Ζωηρού, μελοποιηθέντα από το μουσουργό, καθηγητή Giunti (Νεολόγος, αρ. φ. 2981, 10 Ιαν. 1879).

φρασμένη στα νεοελληνικά, σε εσοπερίδα για τα γενέθλια της διευθύντριας τους, Καλλιόπης Κεχαγιά. «Πολλήν ως εικός εντύπωσιν παρήγαγον εις τους θεατάς οι της τραγωδίας χοροί και των αυτοσχεδίων ηθοποιών αρχαίοι μιμητοί»⁶¹. Η υπόθεση της τραγωδίας αυτής είχε γίνει ήδη γνωστή στο ευρύ κοινό με ανάλυσή της σε διαλέξεις, του Α. Δημητριάδη⁶² και του Δ. Φίλιου⁶³ στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως το 1872, του Γ. Χασιώτη⁶⁴ στον Ελληνικό Σύλλογο «Κοραή» στα Ταταύια στις 6 Ιαν. 1874, του Αιμ. Νοννότη⁶⁵ στο Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο «Ελικώνα» στο Εξακούνιο στις 20 Ιαν. 1874 και στη Λέσχη της Χρυσούπολης στις 17 Φεβρ. 1874⁶⁶.

Το 1880 στις 24 Φεβρ. παίζεται πάλι η «Αντιγόνη» του Σοφοκλή στην Αλληλοδιδασκτική Σχολή της Βιζύης «υπό νέων φρεπόντων και των διδασκάλων των σχολείων προς όφελος των σχολίων»⁶⁷.

Η σκηνική αυτή δραστηριότητα γύρω από το αρχαίο δράμα συνδέεται με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών, που αποτελούσε μέρος του σχολικού προγράμματος. Η διδασκαλία των αρχαίων κειμένων ήταν μείζονος σημασίας για τη διαπαιδαγώγηση των ελληνοπαίδων. Συντελούσε στην πρόσληψη του πολιτισμού της αρχαίας Ελλάδας, εφόδιο απαραίτητο για την κατανόηση του σύγχρονου εθνικού βίου. Ιδιαίτερα η σπουδή των αρχαίων τραγικών, πέρα από την εκμάθηση της προγονικής γλώσσας, πρόσφερε πολλαπλή ψυχική ωφέλεια με τη διδαχή πανανθρώπινων αξιών, τη διέγερση ευγενών αισθημάτων και τη μόρφωση ηθικών χαρακτηρισμών.

Έρευνα στις εκθέσεις της εκπαιδευτικής κατάστασης των ελληνικών σχολείων της Κωνσταντινουπόλης και σε σχολικά εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μας πληροφορεί ότι στη Μεγάλη του Γένους Σχολή το 1860 διδάσκοντα στην ε' τάξη έργα του Σοφοκλή⁶⁸ και το 1862-1863 έργα του Αισχύλου⁶⁹. Στα ελληνικά σχολεία του Σταυροδρομίου στο β' εξάμηνο της σχολικής χρονιάς του 1864⁷⁰, 1865⁷¹, 1866⁷², οι μαθητές της α' τάξης διδάσκοντα «Ιφιγένεια εν Ταύροις» και «Μήδεια» του Ευριπίδη. Το 1865-1866 «εκτός των υπό του προγράμματος οριζομένων εργασιών κατά τας εορτάς του Δωδεκαημέρου ηρμήνευσαν εκ του προχείρου επιτυχώς τον Σοφοκλέους Αί-

61. Ο.π.

62. Ο.π., αρ. φ. 919, 17 Ιαν. 1872.

63. ΕΦΣΚ, ό.π., σ. 310.

64. Νεολόγος, αρ. φ. 1492, 5 Ιαν. 1874.

65. Ο.π., αρ. φ. 1501, 17 Ιαν. 1874.

66. Ο.π., αρ. φ. 1524, 15 Φεβρ. 1874.

67. Ο.π., αρ. φ. 3320, 6 Μαρτ. 1880. Την παράσταση αυτή που οργανώθηκε με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Βιζύης παρακολούθησαν «άπαντες οι πολιτικοί και δικαστικοί υπάλληλοι και πλήθος πολιτών» (ό.π.). Η «Αντιγόνη» είχε παητεί στα ελληνικά από μαθητές και στη ρωσική πόλη Μίτω της Βαλτικής στις 17 Ιουνίου 1875 (Πρόσδος, 5-7-1875).

68. Β. Δ. ΚΑΛΛΙΦΡΩΝ, *Εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά*, Εν Κ'πόλει, 1867, σ. 37.

69. Ο.π., σ. 113.

70. *Εκθεσις της κατά το 1865-1866 γενικής καταστάσεως των εν Σταυροδρομίου Σχολείων της Παναγίας αναγνωσθείσα τη 7 Φεβρουαρίου 1865 κατά τας γενικές εξετάσεις υπό του Σχολάρχου Γαβριήλ Σοφοκλέους...* Εν Κ'πόλει: τύπος Βυζαντιδός, 1865, σ. 5.

71. *Εκθεσις της κατά το 1865-1866 γενικής καταστάσεως των εν Σταυροδρομίου Σχολείων της Παναγίας*, ό.π. ... Εν Κ'πόλει: τύπος Βυζαντιδός, 1866, σ. 8.

72. *Εκθεσις της κατά το 1866-1867 γενικής καταστάσεως των εν Σταυροδρομίου Σχολείων της Παναγίας*, ό.π. ... Εν Κ'πόλει: τύπος Βυζαντιδός, 1867, σ. 10.

αντα»⁷³, το 1867 διδάσκεται επίσης η «Εκάβη»⁷⁴ και πάλι η «Μήδεια». Η τελευταία εμφανίζεται επίσης στα σχολικά προγράμματα το 1868, 1869 και 1870. Το 1867 διδάσκονται επίσης οι αρχαίοι τραγικοί στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης⁷⁵. Το 1870 μαθητές του Ελληνογαλλικού Εμπορικού Λυκείου στο Πέραν εξετάζονται στην «Ιφιγένεια εν Αυλίδι» του Ρακίνα⁷⁶. Το 1872-1873 διδάσκεται στη Μεγάλη του Γένους Σχολή⁷⁷ Αισχύλος, που εντοπίζεται επίσης στο πρόγραμμά της το 1877-1878⁷⁸, ενώ το 1874-1876 στο Παφραγωγείο της Φιλομούσου Εταιρείας «η Παλλάς»⁷⁹, που προετοίμαζε τις δασκάλες για τα σχολεία του υπόδουλου Ελληνισμού, διδάσκεται Ευριπίδης. Παράλληλα οι βιβλιοθήκες των εκπαιδευτηρίων εμπλουτίζονται με σειρές έργων των αρχαίων κλασικών, τόσο στο πρωτότυπο, σε στερεότυπες εκδόσεις, όσο και σε μεταφράσεις⁸⁰.

Αλλά και οι μαθητές των δημοτικών και αστικών σχολείων έρχονται σε επαφή με τους αρχαίους τραγικούς, όχι μέσω των έργων τους αλλά με αναγνώσματα παρημένα από τις αρχαίες τραγωδίες και την ελληνική μυθολογία που περιλαμβάνονταν στα αναγνωστικά⁸¹ της εποχής, καθώς επίσης και με την παρουσίαση στις χρηστομάθειες⁸² ηθικών χαρακτηρισμών «εκ των τραγωδιών ευημεμένων».

Παράλληλα με το χώρο της εκπαίδευσης που προηγήθηκε στην από σκηνής διδασκαλία αρχαίων και αρχαιότροπων δραμάτων, στο ρεπερτόριο των ελληνικών επαγγελματικών θιάσων, που από το 1860 επισκέπτονται για μεγάλα χρονικά διαστήματα την

73. Έκθεσις της κατά το 1865-1866, ό.π.

74. Έκθεσις της κατά το 1866-1867, ό.π.

75. Κανονισμός εν Χάλκη Θεολογικής Σχολής της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, Εν Κ/πόλει: εκ του πατριαρχικού τυπογραφείου, 1867, σσ. 9-10.

76. Νεολόγος, αρ. φ. 652, 18 Ιουλ. 1870.

77. Έκθεσις της Μεγάλης του Γένους Σχολής κατά το σχολικό έτος 1872-1873, Εν Κ/πόλει: τύπος Ανατολικού Αστέρου, 1873, σ. 45.

78. Έκθεσις της Μεγάλης του Γένους Σχολής κατά το σχολικόν έτος 1877-1878, Εν Κ/πόλει: τύπος Ανατολικού Αστέρου, 1878, σ. 15.

79. Επετηρίς της εν Κ/πόλει Ελληνικής Φιλομούσου Εταιρείας η «Παλλάς»: 1874-1876, Εν Κ/πόλει, τύπος Κ. Δ. Στατιροπούλου, 1876, σ. 98.

80. Λογοδοσία περί του σχολικού εναντιού 1864-1865 της εν Κ/πόλει Μεγάλης του Γένους Σχολής υπό του Αρχιεπισκόπου κ. Ευσταθίου Κλεοβούλου... Εν Κ/πόλει: τύπος «Ανατολικού Αστέρου», 1865, σ. 29. Βλ. επίσης Έκθεσις της καταστάσεως της Μεγάλης του Γένους Σχολής κατά το σχολικόν έτος 1875-1876... υπό Σχολάρχου Αρχιεπισκόπου Ιωάννου Αναστασιάδου. Εν Κ/πόλει: τύπος «Ανατολικού Αστέρου», 1876, σσ. 62-66. Βλ. επίσης Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ και Β. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Αρχαίον της Θεολογικής Σχολής της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας Ιεράς Θεολογικής Σχολής Χάλκης σχολαρχία μητρο. Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου Τυπώδου-Ισωβίτου, Αθήνα, 1985, τόμ. Β': Γράμματα πατριαρχικά και απαντήσεις της Σχολαρχίας, σσ. 322-323.

81. Το σχολικόν των παιδών, ήτοι ευμέθοδον αναγνωσματάριον προς χρήση των δημοτικών και αστικών σχολείων αρρένων και θηλέων, Εκδόσις επιμελεία και διαπάνη αδελφών Κ. Σφίρα, Έτος Δ' σχολικόν, Εν Κ/πόλει: εκ του τυπογραφείου Ν. Γ. Κεφαλίδου, 1889, σσ. 26-43. Επίσης Παναζίδης, Χρ. Ελληνικά αναγνώσματα λέμπτου σχολικού έτους... μετά λεξικού προς μετάβασιν των παιδευομένων από της νέας γλώσσης εις την αρχαίαν, Έκδοσις Β' βελτίων, Εν Κ/πόλει: τύπος «Νεολόγου», 1894, σσ. 198-202. Βλ. επίσης ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, Π. Γ. Αρχαία γλώσσα προς χρήση των αστικών σχολών αρρένων και θηλέων κατά το εν τος Πατριαρχίος εκπλησθέν αναλυτικόν πρόγραμμα, τόμος Α', Εν Κ/πόλει: εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, 1898, σσ. 67-99.

82. Ενδεικτικά βλ. Χαράλαμπος ΛΕΣΤΟΣ, Ξενοφόντειος Κύρον παιδεία ή παιδαγωγική διδασκαλία της αρετής εις ανάγνωσιν των μαθητευόντων εν τος ομογένειαν αρραγενογείας και παρθενογείας, Εν Κ/πόλει: Γ. Ι. Σημετινίδης, 1896, σσ. 100-157.

Κ/πολη, περιλαμβάνονται συχνά έργα της δυτικής δραματουργίας, απομιμήσεις αρχαίων δραμάτων. Η επιλογή τους οφείλεται αφ' ενός στη θεματολογία τους, που παρέπεμπε στην ελληνική αρχαιότητα και λειτουργούσε εθνεγεργικά στη συνείδηση των θεατών, αφ' ετέρου στην τεχνική της παράστασής τους. Χωρισμένα σε πράξεις κατά το δυτικό πρότυπο, τα έργα αυτά παίζονταν χωρίς τις δυσκολίες που ενέχει το ανέβασμα ενός αρχαίου δράματος, παραστοιολογικά αδιαμόρφωτου ακόμη πεδίου σκηνικής δημιουργίας. Τους επαγγελματίες θα μιμηθούν και οι ερασιτέχνες.

Έτσι, στο χώρο του επαγγελματικού και του ερασιτεχνικού θεάτρου στην Κ/πολη⁸³, εντοπίζονται οι παρακάτω παραστάσεις: το 1860, στις 14 Ιουν. δίνεται σε δημόσια παράσταση ο «Ορέστης» του Αλφιέρι, στο θέατρο «Ναούμ» στο Πέραν από τον πρώτο ελληνικό θίασο, στον οποίο είχε προσχωρήσει το ζεύγος Πανά και ο Δημοσθένης Μισιτζής⁸⁴. Το έργο γίνεται δεκτό με ενθουσιασμό από το ελληνικό κοινό που κατακλύζει το θέατρο⁸⁵. Πρέπει εδώ να σημειωθεί, ότι ο πρώτος ελληνικός θίασος προκειμένου να παραστήσει σύγχρονα έργα που αναφέρονταν στον απελευθερωτικό αγώνα, χρησιμοποιούσε συχνά τίτλους από αρχαίες τραγωδίες, για παραπλάνηση της τουρκικής λογοκρισίας⁸⁶.

Το 1861, η Ελληνοδραματική Εταιρεία με επικεφαλής το Βασ. Ανδρονόπουλο παίζει τον «Οιδίποδα εν Θήβραις»⁸⁷ του Βολταίρου, στις 21 Μαΐου, ημέρα εορτασμού της επετείου της ενθρόνισης του Όθωνα⁸⁸.

Το 1863 επαναλαμβάνεται ο «Ορέστης» του Αλφιέρι στις 3 Μαρτ., αυτή τη φορά από ερασιτέχνες στη Λέσχη «Μνημοσύνη», με επιτυχία «ανωτέρα πάσης ελπίδος και παντός ελαίνου»⁸⁹. Στις 20 Μαρτ. παίζεται η πεντάπρακτη τραγωδία του Ν. Σούτσου «Ιφιγένεια εν Ταυρίδι»⁹⁰ στο θέατρο «Ναούμ» από τον ελληνικό θίασο με επικεφαλής τον Παντελή Σούτσα ως ενεργητική της ηθοποιού Πιπίνας Βονασέρα, ενώ την ίδια χρονιά στις 7 Οκτ. ανεβαίνει η «Αντιγόνη»⁹¹ του Σοφοκλή, στο θέατρο «Ναούμ», που είχαν ήδη αναλάβει οι

83. ΒΑΣΣΑΣ, ό.π., σ. 376 και Αντ. ό.π., σ. 40. Βλ. επίσης ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π., τόμ. Β', σ. 6.

84. ΒΑΣΣΑΣ, ό.π. και Αντ. ό.π.,

85. «Τοσοίτος υπήρξεν ο ενθουσιασμός του κατακλύσαντος την εσπέραν εκείνην το θέατρον πλήθους, ώστε κατά την πέμπτην του δράματος πράξιν, καθ' ήν στιγμήν η Ηλέκτρα ανεργέλει εις την Κλυταμνήστρα ότι αυτοί οι δορυφόροι του Αργίσιου ηλευθέρωσαν εκ της φυλακής τον Ορέστην, του λαού κραυγάζοντες: 'Ζήτω ο Ορέστης', οι θεαταί πάντες αδιακρίτως φύλου και ηλικίας ηγέρθησαν ως εις μόνος άνθρωπος και έξαλλοι ηρχισαν κραυγάζοντες και αυτοί: 'Ζήτω ο Ορέστης!'» (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, «Ο Αλφιέρι εν τω ελληνικώ θεάτρο», ό.π.). Το έργο είχε παηξει προηγουμένως στην Αθήνα, στις 29 Απρ. 1836, στο θέατρο Αθ. Σκωντζόπουλου (ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σσ. 219, 226) και στη Σύρο της δεκαετίας 1830-1840 (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., τόμ. Β', σ. 113).

86. ΒΑΣΣΑΣ, ό.π. και Αντ., ό.π., σ. 41.

87. Το έργο είχε εκδοθεί στην Αθήνα το 1839 (ΓΜ 3172) σε ελεύθερη μετάφραση του Κ. Λεβεντάδου.

88. *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βυζαντίς*, αρ. 470, 20-5-1861.

89. Η τραγωδία ερμηνεύθηκε υπό αξιότιμων μελών επισήμων οικογενειών της του Φαναριού κοινωνίας υπέρ των πτωχών (Ανατολικός Αστήρ, αρ. φ. 75, 5 Μαρτ. 1863) και μαζί με αυτή παίζτηκε και η κομωδία «Μάθημα των γερόντων» (Για την κομωδία αυτή και το συγγραφέα της βλ. ΣΠΑΘΗΣ, Δ. «Η συζητική ζωή εν Ελλάδι», *Ιστορικά*, αρ. 24-25, Ιουν. -Δεκ. 1996, σσ. 139-156).

90. *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βυζαντίς*, αρ. φ. 657, 20 Μαρτ. 1863. Το έργο του Ν. Σούτσου είχε εκδοθεί στην Αθήνα το 1837 (ΓΜ 2825) και παηξει την ίδια χρονιά στο θέατρο Αθ. Σκωντζόπουλου (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ό.π., τόμ. Β', σσ. 213-218. ΣΠΑΘΗΣ, ό.π., σ. 242. ΠΟΥΧΝΕΡ, *Κείμενα και αντικείμενα*, ό.π., σ. 423).

91. *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βυζαντίς*, αρ. φ. 710, 25 Σεπτ. 1863 και αρ. φ. 713, 5 Οκτ. 1863. Βλ. επίσης Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ, «Η πρώτη Αντιγόνη πριν εκατό χρόνια στην Πόλη» *Θέατρο*, αρ. 12 (1963), σσ. 31-33. Του ιδίου, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική οκνη*, ό.π., σσ. 33-34. Βλ. επίσης ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π., τόμ. Β', σ. 12. Στο εξής για παραστάσεις αρχαίων δραμάτων βλέπε επίσης την παραστασιογραφία που κα-

αδελφοί Κορμιάς και Οδυσσεάς Δημητράκος. Μορφωμένοι και εύποροι, οι νέοι θεατρώ-
νες δαπάνησαν 100 λίρες⁹², ποσό όχι ευκαταφρόνητο, για την προπαρασκευή της παρά-
στασης. Το έργο παίχτηκε σε μετάφραση Αλ. Ρ. Ραγκαβή⁹³ και μουσική επένδυση των χο-
ρικών από το μουσικοδιδασκάλο Φοσκίνη, με την Πυτίνα Βονασέρα στο ρόλο της Αντι-
γόνης. Δεν διασώζονται όμως άλλες πληροφορίες για τη μορφή⁹⁴ της πρώτης αυτής δη-
μόσιας παράστασης αρχαίου δράματος στην Κ/πόλη⁹⁵.

Το 1865 επισκέπτεται την Κ/πολη η Αδελαΐδα Ριστόρι και παίζει «Φαίδρα» και «Μή-
δεια» στα ιταλικά, παραστάσεις που εντυπωσίασαν τους Έλληνες θεατές και προκάλεσαν
αισθήματα υπερηφάνειας για το μεγαλείο του ελληνικού πνεύματος⁹⁶.

Το 1865-1866 ερασιτέχνες ανεβάζουν τη «Μήδεια»⁹⁷ στις 28 Δεκ. 1865⁹⁸ στο «Κρυ-
στάλλινον Παλάτιον» και στις 24 Ιαν. 1866⁹⁹ στο θέατρο «Ναούμ», για ενίσχυση της «Φι-
λανθρωπικής Αδελφότητας Ταταούλων» και την «Εκάβη»¹⁰⁰ του Ευριπίδη στις 3 Ιαν.
1866 στο ίδιο θέατρο, για ενίσχυση της «Φιλοπτώχων Αδελφότητας Γαλατά».

Το 1868 ο θίασος του Ιω. Κυριακού που παρεπιδημούσε στην Κ/πολη παίζει στις 14

τάττισε επιστημονική ομάδα με επικεφαλής τον Πλ. Μαυρομούστακο στη σειρά «Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο»
των εκδόσεων «Επικαιρότητα».

92. Δαπάνες για τα σαρικά και τις ενδυμασίες, καθώς και για την προετοιμασία του χορού.

93. Στη μετάφραση αυτή που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1860 (ΓΜ 8305), είχαν παγτεί ήδη το 1858 τα χορι-
κά της «Αντιγόνης» στην Αθήνα από μαθήτριες του Παρθενωγείου Σουρμελή (ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π., σ. 32), ενώ μία
άλλη εκτέλεση των χορικών έχει καταγραφεί το 1861 (ό.π.). Ο Αλ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ σε άρθρο του, ήδη από το 1850,
αναφέρει σε παραστάσεις της «Αντιγόνης» στη Γερμανία και Γαλλία και επισημαίνει με λύπη ότι το έργο δεν
έχει ακόμη παχτεί στην Ελλάδα (Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, «Η Αντιγόνη επί νέων θεάτρων», *Πανδώρα*, 15 Απρ. 1850,
σε. 44-47).

94. Οι αδελφοί Δημητράκος αναλαμβάνοντας τη διεξαγωγή του θεάτρου «Ναούμ» κίλεσαν από την Ιτα-
λία τον καθηγητή της υποκριτικής Asti, ως ειδικό σκηνοθέτη, το διακεκριμένο Ιταλό ηθοποιό Nocci ως διευθυ-
νή σκηνής και το σκηνογράφο Roggi. Στα ονόματα αυτά βασίζεται ο Γ. Σιδέρης και πιθανολογεί ότι η «Αντι-
γόνη» παίχτηκε ως όπερα (Σιδέρης, «Η πρώτη Αντιγόνη», ό.π., σ. 32).

95. Η «Αντιγόνη» περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα παραστάσεων που εξαγγέλλει ο θίασος των Π. Σούτσα-
Δ. Ταβουλάρη στις 28 Φεβρ. 1870 (*Κ/πολις*, αρ. φ. 766, 28 Φεβρ. 1870), όμως δεν υπάρχουν πληροφορίες για
συγκεκριμένη ημερομηνία της παράστασης. Ίσως μεταώθηκε λόγω της καταστροφής του θεάτρου «Ναούμ» α-
πό πυρκαγιά.

96. «Όσοι των ομογενών Ελλήνων παρευρέθησαν εις τας εν τω θεάτρο της Κωνσταντινουπόλεως παρα-
στάσεις της Φαίδρας και της Μήδειας υπό της περιφημίου ηθοποιού Αδελαιδος Ριστόρη, συνηθάνθησαν βε-
βαίως, ότι, εάν ποτέ ηξιοίμεθα να βλέπομεν παριστανόμενα εν τη μητρική ημών γλώσσα τα αριστουργήματα
των αρχαίων ποιητών της μητρος ημών Ελλάδος υπό ηθοποιών ουτωσί τελείων και εξόχων, θα ήτο μείζον
ευτύχημα εις το έθνος ημών και μία των ευγενεστέρων και τελειοτέρων ηθικών απολαύσεων και ευφροσύνων
ακρασθηρίου, συγκαίμενον εξ ελληνικών καρδιών, τας οποίας μέχρις ενθουσιασμού συρραει και εις ύψος εξά-
ρει η συναισθησις του γλέους και του μεγαλείου της ελληνικής φύλης» (Ευριπίδης, *Ιππόλυτος* μεταφρασθείς εις
την καθολομισημένη διάλεκτον υπό Ν. ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ, Εν Κ/πόλει εκ του τυπογραφείου Α. Κορομηλά, 1865,
πρόλογος, σ [ε]).

97. Ο συγκεκριθείς της δεν μνημονεύεται. Δεν πρέπει να είναι η αρχαία «Μήδεια». Πρόκειται, το πιθανότε-
ρο, για το έργο του Κάισαρα Ντελαβάλ (Cesare Delle Valle) που παράφρασε στα ελληνικά ο Ιω. Ζαμπέλιος
(Ζάκανθος, 1860).

98. *Ομόνοια*, αρ. φ. 571, 20 Δεκ. 1865 και αρ. φ. 578, 30 Δεκ. 1865.

99. *Αρμονία*, αρ. φ. 189, 22 Ιαν. 1866. Μήδεια η Σοφία Πανά (μετέπειτα Ταβουλάρη) που συνεργαζόταν με
τους ερασιτέχνες της αδελφότητας (ό.π., αρ. φ. 190, 26 Ιαν. 1866). Την ίδια χρονιά ο Διον. Ταβουλάρης με το
θίασό του παίζει τη «Μήδεια» στη Ζάκανθο (Δ. ΤΑΒΟΥΛΑΡΗΣ, *Απομνημονεύματα*. Εν Αθήναις, 1930, σ. 30).

100. *Αρμονία*, αρ. φ. 180, 15 Δεκ. 1865 και *Ομόνοια* αρ. φ. 578, 30 Δεκ. 1865. Δυστυχώς δεν υπάρχουν άλλ-
ες πληροφορίες για την παράσταση αυτή.

Οκτ.¹⁰¹, στο θέατρο «Ναούμ», «Μήδεια»¹⁰² και την 1 Νοεμ. την «Ιφίγένεια εν Ταυρίδι»¹⁰³ του Ν. Σούτσου, επιτυχημένη παράσταση που επαναλήφθηκε στις 11 Νοεμ.¹⁰⁴, ενώ ένας άλλος θίασος οδεύοντας για την Οδησό, δίνει μία παράσταση με τη «Μήδεια» του Αλφμέρι στις 28 Οκτ. στο ίδιο θέατρο, με πρωταγωνιστές τη Σμαραγδά Σιμαρακίτη στο ρόλο της Μήδειας και τον Ι. Βασιλειάδη στο ρόλο του Ιάσονα¹⁰⁵.

Το 1869 επαναλαμβάνονται στο θέατρο «Ναούμ» ο «Ορέστης»¹⁰⁶ του Αλφμέρι στις 3 Νοεμ. και η «Μήδεια»¹⁰⁷ του Ζαμπέλιου στις 21 Νοεμ., αυτή τη φορά από την ελληνοδραματική εταιρεία «Αισχύλος» των Διον. Ταβουλάρη – Παντελή Σούτσα, που το 1870 παίζει επίσης την «Ιφίγένεια εν Ταυρίδι» του Ν. Σούτσου σε δύο παραστάσεις, στις 23¹⁰⁸ και 26 Ιαν.¹⁰⁹

Στα έργα αυτά ξαναδοκιμάζουν τις δυνάμεις τους και οι ερασιτέχνες που παίζουν το 1870 στη Λέσχη «Μνημοσύνη» και «Ορέστη»¹¹⁰ του Αλφμέρι στις 25 Ιαν., τη «Μήδεια»¹¹¹ του Ζαμπέλιου την 1^η Φεβρ. και την «Ιφίγένεια εν Αυλίδι»¹¹² στις 12 Φεβρ., ενώ άλλοι ερασιτέχνες, μέλη της Εταιρείας Φιλομούσων Υψωμαθίων παίζουν επίσης τον «Ορέστη» του Αλφμέρι στις 21 Φεβρ.¹¹³ Το έργο αυτό θα επαναληφθεί από το Σύλλογο Φιλομαθών Βλάβρας «Αι Μούσαι» στις 8 Απρ. 1872¹¹⁴ και στις 27 Ιαν. 1873¹¹⁵, στην ομώνυμη λέσχη του και για τελευταία φορά το 1879 από το θίασο «Αριστοφάνη» του Α. Τασσόγλου, στο θέατρο «Λαού» στο Γαλατά, στις 11 Δεκ.¹¹⁶

101. *Νεολόγος*, αρ. φ. 421, 12 Οκτ. 1868. Η παράσταση αυτή είχε οικτρή αποτυχία (ό.π., αρ. φ. 429, 31 Οκτ. 1868).

102. Δεν μνημονεύεται ο συγγραφέας της. Πιθανώς πρόκειται για τη «Μήδεια» του Ντελαβιά.

103. Ο.π. Διανομή: Ιφίγένεια: Ελπίδα Κυριακού, Ορέστης: Νικ. Κυριακός, Θόας: Ιω. Κυριακός (ό.π., αρ. φ. 431, 5 Νοεμ. 1868).

104. Ο.π., αρ. φ. 435, 14 Νοεμ. 1868.

105. *Τηλέγραφος του Βοσπόρου και Βιζαντίας*, αρ. φ. 1227, 30 Οκτ. 1868. Ο Γ. ΣΙΔΕΡΗΣ μνημονεύει παράσταση της «Μήδειας» του Αλφμέρι στην Αθήνα το 1877 (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική σκηνή*, ό.π., σ. 73).

106. Παράσταση επιτυχής. Διανομή: Ορέστης: Διον. Ταβουλάρης, Κλυταμνήστρα: Σοφία Ταβουλάρη, Πυλάδης: Μ. Αρνωτάκης, Ηλέκτρα: Ελένη Σιμωναίου, Αίγισθος: Αθ. Σιμοφός, (Νεολόγος, αρ. φ. 556, 4 Ιαν. 1869. Βλ. επίσης Σιδέρης, ό.π., σσ. 62-63).

107. *Νεολόγος*, αρ. φ. 563, 20 Νοεμ. 1869. Διανομή: Ιάσον: Δ. Ταβουλάρης, Κρέων: Μ. Αρνωτάκης, Γαυκή: Ελ. Σιμωναίου, Αντίοχη: Ε. Βερεγγέλλη, (ό.π., αρ. φ. 566, 27 Νοεμ. 1869). Βλ. επίσης ΣΙΔΕΡΗΣ, ό.π.

108. *Κήποις*, αρ. φ. 753, 29 Ιαν. 1870. Βλ. επίσης ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, ό.π., τόμ. Β', σ. 28, σημ. 6.

109. Διανομή: Ιφίγένεια: Πολυξένη Σούτσα, Ορέστης: Π. Σούτσος, Θόας: Μ. Αρνωτάκης, Πυλάδης: Σπ. Ταβουλάρης (Νεολόγος, αρ. φ. 591, 31 Ιαν. 1870). Αυτή φαίνεται ότι είναι και η τελευταία παράσταση του έργου στην Κίπολη. Εκδόθηκε ξανά στην Αθήνα το 1893 (ΕΛΙΑ). Ο Σιδέρης μνημονεύει παράσταση της «Ιφίγένειας εν Ταυρίδι» έργο ενός ξένου, το Νοέμ. του 1869, στο θέατρο «Ναούμ» από το θίασο Π. Σούτσα-Δ. Ταβουλάρη. Πιθανώς εννοεί την ομώνυμη τραγωδία του Γκαίτε (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σ. 63). Όμως η πληροφορία αυτή δεν κατέστη δυνατή να τεμαριωθεί.

110. *Νεολόγος*, αρ. φ. 587, 22 Ιαν. 1870.

111. Ο.π., αρ. φ. 591, 31 Ιαν. 1870.

112. Ο.π., αρ. φ. 595, 10 Φεβρ. 1870. Δεν αναφέρεται ο συγγραφέας του έργου που αγγέλλεται ως δράμα και όχι ως αρχαία τραγωδία. Επομένως πρόκειται για το ομώνυμο έργο του Ραζάνα, που εκδόθηκε την επόμενη χρονιά στο Βουκουρέστι σε μετάφραση Παν. ΠΑΝΑ. Επόμενες εκδόσεις του έργου στην Αθήνα το 1873, σε μετάφραση Σ. Σέρμπου και το 1887, σε μετάφραση Γεωργίου Μ. ΖΑΔΕ (ΕΛΙΑ).

113. *Νεολόγος*, αρ. φ. 600, 21 Φεβρ. 1870.

114. Ο.π., αρ. φ. 985, 7 Απρ. 1872.

115. Ο.π., αρ. φ. 1218, 26 Ιαν. 1873. Το Σεπτ. του 1873 ο «Ορέστης» παίζεται επίσης στη νήσο Πρίγκιπο, σε παράσταση προς τιμή του νέου ηγεμόνα της Σάμου (Αμάλθεια, 29-9-1873).

116. Ο.π., αρ. φ. 3251, 10 Δεκ. 1879.

Η «Μήδεια» περιλαμβάνεται σταθερά στο δραματολόγιο των ελληνικών θιάσων που επισκέπτονται την Κ/πολη. Ο θίασος Α. Αλεξιάδη την παίζει στις 11¹¹⁷ και 14 Νοεμ. του 1871¹¹⁸, στις 26 Μαΐου 1874¹¹⁹, στις 19 Ιαν. 1875¹²⁰, στις 25 Νοεμ. 1879¹²¹ και στις 10 Νοεμ. 1884¹²², ο θίασος του Δημ. Νέρη «Αριστοφάνης» στις 25 Μαρτ. 1872¹²³, ο θίασος «Μένανδρος» του Δ. Ταβουλάρη στις 17 Δεκ. 1872¹²⁴, στις 7 Απρ. 1874¹²⁵, στις 5 Φεβρ. 1876¹²⁶, στις 19 Ιαν. 1882¹²⁷ και στις 18 Ιαν. 1890¹²⁸, ο θίασος συνεργασίας Δ. Αλεξιάδη – Δ. Ταβουλάρη στις 7 Δεκ. 1873¹²⁹, και ο θίασος «Ένωσις» του Δ. Αλεξιάδη – Μ. Αρνωτάκη στις 6 Δεκ. 1880¹³⁰ στο θέατρο «Απόλλων».

Ο θίασος Κ. Πέρβελι, παίζει στις 20 Οκτ.¹³¹ και 14 Νοεμ.¹³² 1888 τη «Μήδεια» του Αλφιέρι. Την ίδια ίσως «Μήδεια» παίζει στις 30 Νοεμ. της ίδιας χρονιάς¹³³ στο θέατρο

117. *Κ/πολις*, αρ. φ. 1137, 5 Νοεμ. 1871.

118. Διανομή: Μήδεια: Πρίνα Βονασέρα, Ιάσων: Δ. Αλεξιάδης, Γλαύκη: Ελπίδα Χαλκαοπούλου, Κρέων: Ε. Βουζγάρης (*Νεολόγος*, αρ. φ. 873, 16 Νοεμ. 1871 και *Τύπος*, αρ. φ. 250, 13 Νοεμ. 1871 και αρ. φ. 251, 16 Νοεμ. 1871). Για το έργο αυτό του Ζαμπέλιου γράφει ο τύπος: «Αν και δεν στερείται καλλόνων τινών εν τοις μέρεσιν, εν το συνόλω είναι ασθενής απομίμησις του Ευριπίδου» (*Νεολόγος*, αρ. φ. 873, ό.π.) και γενικά για τα έργα του Ζαμπέλιου: «Τα δράματα του Ζαμπέλιου ένεκα γλώσσης και ένεκα του δισωνητού της πράξεως είναι βαρέα εις την από σκηνήν απαργγελίαν» (ό.π., αρ. φ. 429, 31 Οκτ. 1868). Την επόμενη χρονιά, (1872), ο Δ. Αλεξιάδης παίζει τη «Μήδεια» στη Σύμνην (Σολομοσίνης, ό.π., σ. 85).

119. *Νεολόγος*, αρ. φ. 1602, 25 Μαΐου 1874 και *Βυζαντίς*, αρ. φ. 1792, 1874.

120. *Ο.π.*, αρ. φ. 1789, 15 Ιαν. 1875 και *Επιθεώρησις*, αρ. φ. 12, 18 Ιαν. 1875.

121. *Νεολόγος*, αρ. φ. 3222, 3 Νοεμ. 1879 και αρ. φ. 3239, 24 Νοεμ. 1879. Ο Γ. ΣΙΑΡΗΣ αναφέρει παράσταση και από το θίασο του Αντ. Τασούγλου, τη χρονιά αυτή στην Κ/πολη, με Μήδεια την Αικατερίνη Δρακοπούλου (ΣΙΑΡΗΣ, ό.π., σ. 112). Δεν μνημονεύει όμως την πηγή της πληροφορίας αυτής.

122. *Νεολόγος*, αρ. φ. 4658, 10 Νοεμ. 1884. Διανομή: Μήδεια: Π. Βονασέρα, Κρέων: Δ. Αλεξιάδης, Ιάσων: Θεοδ. Πεταλάς, Γλαύκη: Αικ. Βερόνη (ό.π., αρ. φ. 4662, 15 Νοεμ. 1884).

123. *Ο.π.*, αρ. φ. 974, 24 Μαρτ. 1872.

124. *Ανατολικός Αστήρ*, αρ. φ. 1043, 16 Δεκ. 1872.

125. *Νεολόγος*, αρ. φ. 1563, 6 Απρ. 1874. Η τραγωδία αυτή έμελλε να είναι το *κίνεριο άσμα* του Π. Σούτσα. Το Μάιο του 1875, σε περιοδεία του «Μενάνδρου» στην Πάτρα, ο Π. Σούτσας, ενώ έπαιζε «Μήδεια», ασθένησε. Η παρόσταση διακόπηκε και λίγο αργότερα ο άξιος ηθοποιός απεβίωσε (Ταβουλάρης, *Απομνημονεύματα*, ό.π., σ. 135).

126. *Νεολόγος*, αρ. φ. 2099, 5 Φεβρ. 1876. Μήδεια: η Σοφία Ταβουλάρη.

127. Παίχτηκε με τίτλο «Μήδεια εν Κορίνθω» (ό.π., αρ. φ. 3844, 16 Ιαν. 1882). Ο «Μένανδρος» έπαιξε τη «Μήδεια» και στον Πειραιά στις 19 Απρ. 1884 (ΣΙΑΡΗΣ, ό.π., σ. 111).

128. *Νεολόγος*, αρ. φ. 6153, 16 Ιαν. 1890. Ο Σιδέρης μνημονεύει επίσης παράσταση της «Μήδειας» του Ζαμπέλιου στην Κ/πολη, στις 4 Νοεμ. 1879 από το θίασο «Μένανδρος» με διανομή Μήδεια: Σοφία Ταβουλάρη, Κρέων: Γ. Πετρίδης, Γλαύκη: Εστέλλα Σουλβάκου, Ιάσων: Διον. Ταβουλάρης (ΣΙΑΡΗΣ, ό.π.). Η πληροφορία αυτή δεν κατέστη δυνατόν να διασταυρωθεί από τον *ε/πολιτικό* τύπο. Άλλωστε ο «Μένανδρος» δεν φαίνεται να επισκέπτεται την Κ/πολη το 1879.

129. *Θράκη*, αρ. φ. 70, 18 Δεκ. 1873 και *Μόμος*, αρ. φ. 20, 31 Δεκ. 1873. Ελευθετική κριτική για την Πρίνα Βονασέρα στο ρόλο της Μήδειας, δυσμενής για τη Σοφία Δημητροπούλου στο ρόλο της τροφού (*Βυζαντίς*, αρ. φ. 1749, 19 Δεκ. 1873).

130. *Νεολόγος*, αρ. φ. 3519, 5 Δεκ. 1880. Την ίδια χρονιά έπαιξε τη «Μήδεια» στη Φιλιππούπολη και ο Αντ. Τασούγλου (ΣΙΑΡΗΣ, ό.π., σ. 112).

131. Η Ενεργεία Παρασκευοπούλου στο ρόλο της Μήδειας. Η παράσταση δόθηκε με την ευκαιρία του εορτασμού της 25ετηριόδας της βασιλείας του Γεωργίου Α' (*Νεολόγος*, αρ. φ. 5800, 20 Οκτ. 1888). Δεν αναφέρεται ο συνεργατής του έργου, αλλά, επειδή ο θίασος έπαιξε τη «Μήδεια» του Αλφιέρι στις 17 Νοεμ., ευάζουμε ότι στην παράσταση αυτή παίζτηκε το ίδιο έργο. Η «Μήδεια» του Αλφιέρι είχε παχτεί και στην Αθήνα στο «Μέγα θέατρο» στις 14 Φεβρ. 1877 από το θίασο «Αριστοφάνης» (ΣΙΑΡΗΣ, ό.π., σ. 73).

132. Παράσταση ενεργητική για την Ενεργεία Παρασκευοπούλου (*Νεολόγος*, αρ. φ. 5821, 16 Νοεμ. 1888).

133. *Ο.π.*, αρ. φ. 5829, 26 Νοεμ. 1888.

Μνηματακίων και ο θίασος Ν. Παρασκευοπούλου που δημιουργήθηκε από μέλη του προηγούμενου θιάσου. Τελευταία φορά που παίζεται στην Κ/πολη η γνωστή ως «Μήδεια»¹³⁴ του Ζαμπιέλιου είναι το 1890¹³⁵ από το «Μένανδρο» του Δ. Ταβουλάρη. Το 1895 ο Ελληνικός Δραματικός Θίασος «Αθηνών» του Γ. Πετρίδη παίζει μία άλλη «Μήδεια», αυτή του Giovanni Batista Niccolini, σε τρεις παραστάσεις, στις 14 Οκτ¹³⁶, 21¹³⁷ και 4 Νοεμ.¹³⁸

Στη σκηηνική δραστηριότητα γύρω από το αρχαίο δράμα στην Κ/πολη περιλαμβάνονται επίσης δύο έργα της κλασικής ευρωπαϊκής δραματουργίας, ο «Οιδίπους εν Θήβαις»¹³⁹ του Βολταίρου που παίζεται στις 6 Μαρτ. 1876 στη Λέσχη «Μνημοσύνη» από το θίασο «Αισχύλο» του Μ. Αρνωτάκη¹⁴⁰ και η «Φαίδρα»¹⁴¹ του Ραζίνα που παίζεται στις 11 Νοεμ. 1895 στο θέατρο «Μνηματακίων» από το θίασο του Γ. Πετρίδη¹⁴², σε έμμετρο μετάφραση του Σταύρου Ι. Βουτυρά.¹⁴³

---

134. Σ' όλο το 19^ο αιώνα εντοπίζονται συχνά ελληνικές παραστάσεις της «Μήδειας», χωρίς όμως να διευκρινίζεται κάθε φορά ο συγγραφέας του έργου. Παίχτηκε περισσότερο η «Μήδεια» του Ντελαβάλ και λιγότερο η «Μήδεια» του Αλφρέι.

Ο «Μένανδρος» εμφανίζεται επίσης να παίζει ένα συμφυρμό της πεντάπρακτης τραγωδίας του Ντελαβάλ και της τρίπρακτης του Λεγκουβέ στη Σμύρνη το 1884 (ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σ. 110) και στην Αίγυπτο το 1894 (ΣΙΑΕΡΗΣ, ό.π., σ. 111). Είναι επομένως πιθανό η «Μήδεια» που έπαιξε το 1890 στην Κ/πολη να ήταν ένα κράμα των δύο έργων.

Η «Μήδεια» του Λεγκουβέ πρωτοπαίχτηκε στα ιταλικά στην Αθήνα από την Αδελαίδα Ριστόρι στο θέατρο Μπούκουρα, στις 9-12 Ιαν. 1865 (ό.π., σσ. 35, 39) και εκδόθηκε αργότερα στη Σύρο το 1874 (ό.π., σσ. 39-41). Το έργο είχε μεταφράσει ο Άγγελος Βλάχος. Ο «Μένανδρος» την είχε περιλάβει σε πρόγραμμα περιοδείας του το 1895 στη Μυτιλήνη, συντομιμμένη σε μια πράξη: «Περίληψης κατά το αρχαίον τρόπον εις πράξιν του χαρακτήρος της σκηηνικής ενεργείας και εκτελέσεως της «Μήδειας» του Λεγκουβέ υπό της κ. Σοφίας Ταβουλάρη τη συμπράξει και των λοιπών υποκριτών» (ΣΙΑΕΡΗΣ, ό.π., σ. 112). Στην Κ/πολη η «Μήδεια» αυτή δεν φαίνεται να παίχτηκε.

135. *Νεολόγος*, αρ. φ. 6153, 16 Ιαν. 1890.

136. Ό.π., αρ. φ. 7916, 13 Οκτ. 1895. Διανομή: Μήδεια: Ευαγγελία Παρασκευοπούλου, Ιάσων: Νικ. Πεζοδρόμος, Γλαύκη: Φιλ. Αργυροπούλου, Κρέων: Βασ. Αργυρόπουλος (ό.π., αρ. φ. 7919, 16 Οκτ. 1895. Βλ. επίσης Σιδέρης, ό.π., σ. 73). Η Παρασκευοπούλου θριαμβεύει επίσης ως Μήδεια στη Σμύρνη το 1895, στο θέατρο Προκυμιάς (ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σ. 136) και στην Αθήνα το 1896, στο Δημοτικό Θέατρο (ΣΙΑΕΡΗΣ, ό.π., σ. 112).

137. *Νεολόγος*, αρ. φ. 7938, 2 Νοεμ. 1895 και αρ. φ. 7939, 3 Νοεμ. 1895.

138. Ό.π., αρ. φ. 7939 ό.π.

139. Είχε πρωτοπαίχτει στην Κ/πολη το 1861 από τον πρώτο ελληνικό θίασο (βλ. ό.π., σμμ. 87). Τυπώθηκε ξανά στη Σμύρνη το 1867, μεταφρασμένη από τον Κ. ΛΕΒΕΝΤΙΑΔΗ (*Μικρασιατικά Χρονικά*, τόμ. Β', 1939, σ. 40).

140. Παράσταση ενεργητική για τον ηθοποιό Γρηγ. Βασιλειάδη (*Νεολόγος*, αρ. φ. 2123, 5 Μαρτ. 1876. Βλ. επίσης Σιδέρης, *Ιστορία*, ό.π., σ. 26).

141. Είχε ανεγερθεί στο πρόγραμμα της ελληνοδραματικής εταιρείας των Π. Σούτσα-Δ. Ταβουλάρη το 1870, όταν βρισκόταν στην Κ/πολη (*Κ/πολις*, αρ. φ. 766, 28 Φεβρ. 1870). Όμως δεν εντοπίζεται συγκεκριμένη ημερομηνία της παράστασης. Ίσως δεν δόθηκε τελικά λόγω της πυρκαγιάς στο θέατρο «Ναούμι».

142. Φαίδρα η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου. Το έργο παίχτηκε και στην Αθήνα στις 15 Απρ. 1896, στο Δημοτικό Θέατρο, με την ίδια πρωταγωνίστρια, στη μετάφραση του Σ. ΒΟΥΤΥΡΑ (ΣΙΑΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική σκηνη*, ό.π., σ. 118. Του ίδιου, *Ιστορία*, ό.π., σ. 28).

143. *Νεολόγος*, αρ. φ. 7946-47, 11 Νοεμ. 1895. Η «Φαίδρα» μεταφρασμένη πρώτα από τον Ιακ. ΡΙΖΟ ΡΑΓΚΑΒΗ για τις ανάγκες των ελληνικών προεπαναστατικών παραστάσεων στο Βουκουρέστι, εκδίδεται με καθυστέρηση στην Αθήνα το 1836 (ΓΜ 2708). Ακολούθει δεύτερη μετάφραση από το Δημ. ΜΟΥΡΟΥΖΗ, στην Ερμούπολη το 1828 (ΓΜ 1803) και τρίτη από το Σταύρο ΒΟΥΤΥΡΑ, διευθυντή και αρχωννύκτη του «Νεόλογου», που εκδίδεται στην Αθήνα το 1897 (ΕΛΙΑ).

Εκτός από τις αρχαίες τραγωδίες και τις ευρωπαϊκές απομιμήσεις τους, παίζονται στην Κ/πολη το 1875 οι «Νεφέλες»¹⁴⁴ του Αριστοφάνη, σε δύο παραστάσεις, στις 24¹⁴⁵ και 29 Νοεμ.¹⁴⁶, από το θίασο «Αισχύλο»¹⁴⁷, σε μετάφραση Αλ. Ρ. Ραγκαβή¹⁴⁸, με πρωταγωνιστές το Μ. Αρνωτάκη και τον Αλέξανδρο Σκαλίδη,¹⁴⁹ οι μόνες παραστάσεις αρχαίας ελληνικής κωμωδίας που εντοπίζονται στην Κ/πολη κατά το 19^ο αι. «Επί της σκηνης διδασκαλία αρχαίου Ελληνικού δράματος είναι πρωτοφανές δια την Κ/πολιν...»¹⁵⁰. Η κριτική προτρέπει το κοινό να παρακολουθήσει το «ευφρέστατον των Αριστοφανείων έργων» στο οποίο «εν ταις ποικιλιας και διδακτικωτάταις αυτού σκηναίς ήθελον αντικατοπτρίζεσθαι οι διάφοροι εν ταις δυοί ταύταις πόλεσιν (Αθήνα και Κ/πολη) υπερβολαί και υπερβασαί» για να λάβει ιδέα «του αρχαιώτερου συστήματος της διακωμωδήσεως και της των αρχαίων σκηνογραφίας»¹⁵¹. Δεν διασώζονται όμως πληροφορίες για τη μορφή των παραστάσεων αυτών. Η υπόθεση των «Νεφελών» είχε γίνει ήδη γνωστή σε ένα τμήμα του ελληνικού κοινού με δύο διαλέξεις σε δημόσια μαθήματα, το 1872 στη Λέσχη «Μνημοσύνη» από τον Αβρ. Μαυλιάνκα¹⁵² και το 1874 στη Λέσχη της Χρυσούπολης από το Γ. Μωυσιάδη¹⁵³.

Στα πλαίσια μιας διαμορφωμένης εθνικής ιδεολογίας στήριξης για τον υπόδουλο Ελληνισμό, οι σύλλογοι, φορείς της ελληνορθόδοξης μεσαίας αστικής τάξης με καθοριστικό ρόλο στα κοινωνικά, εκπαιδευτικά και πνευματικά δρώμενα της εποχής, κινητοποιούνται προς την κατεύθυνση της διάδοσης της ελληνικής παιδείας σε όσο το δυνατόν ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και της εκλαίκευσης της επιστημονικής γνώσης. Ως μέσον για το σκοπό αυτό καθιερώνουν τα δημόσια μαθήματα¹⁵⁴, εσπερινές διαλέξεις με θέματα κατανοητά και προσιάτα στο ευρύ κοινό. Το αρχαίο θέατρο κυριαρχεί στις διαλέξεις αυτές στο β' μισό του 19^{ου} αι., με ιδιαίτερη απήχηση στο «φιλήκοον δημόσιον».

144. Στη Βιβλιοθήκη του Σερραίου στην Κ/πολη υπήρχε χειρόγραφο με σχόλια και σημειώσεις για τις «Νεφέλες» του Αριστοφάνη (ΒΕΓΑΕΡΗΣ, Γεώργιος, Η βιβλιοθήκη του Σερραίου της Κ/πόλεως και τα περιουσιθέντα εν αυτή ελληνικά χειρόγραφα. *Ο εν Κ/πόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος: πεντηκονταετηρίς 1861-1911*, Εν Κ/πόλει, 1913-1921, σ. 181).

145. *Θράκη*, αρ. φ. 620, 24 Νοεμ. 1875 και *Νεολόγος*, αρ. φ. 2041, 22 Νοεμ. 1875. Παίχτηκαν στο θέατρο «Varietés».

146. *Νεολόγος*, αρ. φ. 2045, 27 Νοεμ. 1875 και *Θράκη*, αρ. φ. 624, 28 Νοεμ. 1875.

147. Φοιτητές το προποτάξαν στην Αθήνα το Μάιο του 1868, στο Ηρώδειο (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο στη νέα ελληνική σπηνη*, ό.π. σ. 51. Του ίδιου, *Ιστορία*, ό.π., σ. 215). Το έργο θα ξαναπαχτεί εκεί το 1900 από επαγγελματικό θίασο, στο Δημοτικό Θέατρο, στη μετάφραση του Γ. ΣΟΥΡΗ (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σσ. 164-149. Του ίδιου, *Ιστορία*, ό.π., σ. 124. Βλ. επίσης ΠΟΥΧΝΕΡ, *Φιλολογικά και θεατρολογικά ανέκδικτα*, ό.π., σ. 69) και στην ίδια μετάφραση στη Σμύρνη στο θέατρο «Παράδεισος» από το θίασο της Α. Αλέγγη το 1909 (ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σ. 194) και το 1910 (ό.π., σ. 200).

148. Ο Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ πρωτοξεδόσε τη μετάφρασή του στην Αθήνα το 1860 (ΓΜ 8305) και το 1875 την περιέλαβε στον πέμπτο τόμο των «Απάντων» του (ΕΛΙΑ). Είχαν προηγηθεί τρεις άλλες εκδόσεις, το 1830 που λανθάνει, το 1839 έκδοση του Ερμάννου στην Αθήνα (ΓΜ 3092) και το 1845 του Νεόφυτου ΔΟΥΚΑ στον πρώτο τόμο της σχολιασμένης έκδοσης των έργων του Αριστοφάνη, πάλι στην Αθήνα (ΓΜ 4120). Η κωμωδία αυτή μεταφράστηκε αργότερα και από το Γ. ΣΟΥΡΗ και εκδόθηκε στην Αθήνα το 1910.

149. Αφήνεται να νοηθεί ότι έπαιξε και στην παράσταση του Ηρώδειου το 1868 και ότι σ' αυτόν οφειλόταν η επιτυχία του έργου (*Θράκη*, αρ. φ. 620, 24 Νοεμ. 1875).

150. Ο.π.

151. Ο.π.

152. ΕΦΣΚ, τόμ. ΣΤ', 1871-1872, σ. 282.

153. *Νεολόγος*, αρ. φ. 1541, 7 Μαρτ. 1874.

154. Κανονισμός ΕΦΣΚ. Κεφάλαιον ΣΤ' «Περί δημοσίων μαθημάτων». ΕΦΣΚ, τόμ. ΚΖ', 1895-1899, σ. 11.

Πρώτος ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως¹⁵⁵ που ιδρύεται το 1861, θα περιλάβει στην πολύμορφη και πολυποίκιλη δραστηριότητά του το αρχαίο δράμα και θα καλλιεργήσει τη γνώση γύρω από αυτό. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις διαλέξεις που έδωσε το 1864 ο πρόεδρος του, Ηροκλής Βασιάδης¹⁵⁶: «Ιστορία του σατυρικού δράματος και φιλολογική ανάλυση του Κύκλωπος του Ευριπίδου»¹⁵⁷ στις 17 Νοεμ., που επαναλήφθηκε στις 28 Φεβρ. 1865¹⁵⁸, «Περί της τραγωδίας των αρχαίων Ελλήνων και περί Βαρχών του Ευριπίδου»¹⁵⁹ στις 19 Νοεμ., «Ιστορία της αρχαίας κωμωδίας και φιλολογική ανάλυση των Ιππέων του Αριστοφάνους»¹⁶⁰ στις 29 Νοεμ., που επαναλήφθηκε στις 31 Ιαν. 1865¹⁶¹, «Εισαγωγή εις την δραματικήν ποίησιν των αρχαίων Ελλήνων, ήτοι περί Διονύσου και της λατρείας αυτού»¹⁶² στις 21 Δεκ. και «Φιλολογική ανάλυση της Μηδείας του Ευριπίδου»¹⁶³ στις 27 Δεκ. της ίδιας χρονιάς.

Το παράδειγμα του ΕΦΣΚ μιμούνται και άλλοι σύλλογοι. Ενδεικτικά αναφέρουμε: το 1870 ο τραπεζίτης Σταύρος Κέπετζης δίνει σειρά διαλέξεων «περί αρχής και μορφώσεως του αρχαίου ελληνικού θεάτρου» στα πλαίσια των δημοσίων μαθημάτων της Λέσχης «Μνημοσύνης» στις 11 Ιαν.¹⁶⁴, 15 Φεβρ.¹⁶⁵ και 31 Μαΐου¹⁶⁶, ο Θεόδωρος Φανουριάδης στις 15 Μαρτ.¹⁶⁷ διαβάζει πραγματεία «περί αρχαίου θεάτρου» στο Σύλλογο Φιλομαθών Βλάργκας, που επαναλαμβάνει εκεί το 1871¹⁶⁸ και το 1872¹⁶⁹ στο Φιλελευθευτικό Σύλλογο «Ελιών». Ο Ηροκλής Βασιάδης σε διάλεξή του στη Λέσχη «Μνημοσύνη» στις 6 Δεκ. της ίδιας χρονιάς συγκρίνει τον Ορέστη με τον Άμιετ «κατά τα δράματα Αισχύλου, Σο-

155. Βλ. ενδεικτικά Σταύρου ΤΑΤΙΑΝΑ, *Ο εν Κ/πόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος, το Υπουργείον Παιδείας τον αιώτηρον Ελληνισμώ*, Αθήνα, 1967. ΕΞΕΡΤΖΟΓΛΟΥ, Χ. *Εθνική ταυτότητα στην Κωνσταντινούπολη τον 19^ο αι.: ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως 1861-1912*, Αθήνα, Νεφέλη, 1996. ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Γεώργιος, *Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (1861-1922): η ελληνική παιδεία και επιστήμη ως εθνική πολιτική στην οθωμανική αυτοκρατορία*, Αθήνα, 1998, 2 τόμ. (Διδ. διατριβή στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών). Περισσότερα για τον ΕΦΣΚ και το θέατρο βλ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, Χ. «Το θέατρο και οι ελληνικές ομοιομορφίες στην Κ/πόλη: η περίπτωση του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου», ανακοίνωση στο Επιστημονικό Συμπόσιο *Ο Έξω Ελληνισμός: Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη 1800-1922: πνευματικός και κοινωνικός βίος* που οργάνωσε η Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 30-31 Οκτ. 1998 (τα Πρακτικά των συμπόσιων υπό έκδοση).

156. Τατιάνα ΣΤΑΥΡΟΥ, *Ηροκλής Βασιάδης, ο τελευταίος ιατροφιλόσοφος*, Γιάννενα, 1975. Η πολυμορφής προσωπικότητά του δεσπόζει σε όλες τις δραστηριότητες του ΕΦΣΚ. Ιδιαίτερα με τις διαλέξεις του «η ελληνική γρήνη του ανδρός προσπαθούσε πάντοτε να ιμβάλλη τον καιρό των μέγαν προς τα ελληνικά γράμματα ζήλον». Βλ. βιογραφία του στο ΕΦΣΚ, τόμ. ΚΒ', 1889-1890 και 1890-1891, σσ. 20-33.

157. *Αρμονία*, αρ. φ. 43, 14 Αυγ. 1864.

158. *Ο.π.*, αρ. φ. 97, 27 Φεβρ. 1865.

159. *Ο.π.*, αρ. φ. 72, 25 Νοεμ. 1864.

160. *Ο.π.*, αρ. φ. 43, ό.π. Οι «Ιππής» είχαν εκδοθεί σχολιασμένοι από το Νεόφυτο Δούκα στην Αθήνα το 1845 (ΓΜ 4120).

161. *Ανατολικός Αστήρ*, αρ. φ. 229, 8 Φεβρ. 1865.

162. *Ο.π.*, αρ. φ. 168, 19 Δεκ. 1864.

163. *Ο.π.*, αρ. φ. 169, 23 Δεκ. 1864 και *Αρμονία*, αρ. φ. 80, 23 Δεκ. 1864.

164. *Νεολόγος*, αρ. φ. 582, 10 Νοεμ. 1870.

165. *Ο.π.*, αρ. φ. 597, 14 Νοεμ. 1870.

166. *Ο.π.*, αρ. φ. 633, 14 Μαΐου 1870.

167. *Ο.π.*, αρ. φ. 609, 14 Μαρτ. 1870.

168. *Ο.π.*, αρ. φ. 794, 20 Ιουλ. 1871.

169. «Περί αρχαίας τραγωδίας», ό.π., αρ. φ. 974, 24 Μαρτ. 1872.

φροκλέους, Ευριπίδου και Σαιξπήρου»¹⁷⁰ και στις 13 Δεκ. 1870 ο Βλ. Γαβριηλίδης «αναγιγνώσκει μελέτην επί των 'Περσών' του Αισχύλου»¹⁷¹ στο Σύλλογο Φιλομαθών Βλάργας, που επαναλαμβάνει και το 1871¹⁷².

Μέχρουν το τέλος του αιώνα σημαντικές προσωπικότητες της ελληνικής ομογένειας θα συμβάλλουν στη διάδοση της γνώσης για το αρχαίο θέατρο στο *απολίτικο κοινό* με ανάλογες δημόσιες διαλέξεις: ο Σταύρος Βουτυράς το 1868¹⁷³, ο Αλέξανδρος Ρ. Ραγκαβής το 1871¹⁷⁴, ο Γεώργιος Χασιώτης το 1871¹⁷⁵ και 1874¹⁷⁶, οι Δ. Φίλιος¹⁷⁷, Α. Δημητριάδης¹⁷⁸ και Αβρ. Μαυλιάκας¹⁷⁹ το 1872, οι Στ. Κέπετζης¹⁸⁰, Κ. Διδασκαλόπουλος¹⁸¹, Αμιλία Λεοντιάς¹⁸² και Ματθαίος Παρανίκας¹⁸³ το 1873, ο Χρ. Χατζηρήστος το 1874¹⁸⁴ και 1875¹⁸⁵, οι Αιμ. Νοννότης¹⁸⁶, Γ. Μωϋσιάδης¹⁸⁷ το 1874, η Καλλιόπη Κεχεράγιά το 1876¹⁸⁸ και 1883¹⁸⁹, ο Δημήτριος Φωτεινός¹⁹⁰ το 1881, η Σαπφώ Λεοντιάς¹⁹¹ το 1883, ο Ευάγγελος Α-

170. Ό.π., αρ. φ. 711, 3 Δεκ. 1872.

171. *Τύπος*, αρ. φ. 125, 16 Δεκ. 1870 και *Κπολάς*, αρ. φ. 886, 10 Δεκ. 1870.

172. *Νεολόγος*, αρ. φ. 794, ό.π. και ΕΦΣΚ, τόμ. Ε, 1870-1871, σ. 89.

173. «Ανάυσις της εν Αιγίδι Ιφριγενείας του Ευριπίδου» στις 21 Νοεμ. 1868 στον ΕΦΣΚ, (*Νεολόγος*, αρ. φ. 438, 21 Νοεμ. 1868).

174. «Περί αρχαίου ελληνικού θεάτρου» (*Τύπος*, αρ. φ. 160, 19 Μαρτ. 1871).

175. «Περί αρχαίου θεάτρου» στον ΕΦΣΚ (*Νεολόγος*, αρ. φ. 806, 27 Ιουλ. 1871).

176. «Ανάυσις της Αντιγόνης του Σοφοκλέους» στο Σύλλογο «Κοραή» Ταταούλων, στις 6 Ιαν. 1874 (ό.π., αρ. φ. 1492, 5 Ιαν. 1874).

177. «Περί θεάτρου και δραματικής ποιήσεως» στις 19 Δεκ. 1872 στον ΕΦΣΚ. Στη διάλεξη προέβη σε λεπτομερή ανάλυση της «Αντιγόνης» (ό.π., αρ. φ. 1189, 18 Δεκ. 1872 και ΕΦΣΚ, τόμ. Ζ, 1872-73, σ. 310). Με το θέμα αυτό έδωσε συνολικά εννέα διαλέξεις στο διάστημα 1872-1873 (*Νεολόγος*, αρ. φ. 1205, 11 Ιαν. 1873 και αρ. φ. 1215, 23 Ιαν. 1873).

178. «Ανάυσις της Αντιγόνης του Σοφοκλέους» στον ΕΦΣΚ στις 21 Ιαν. 1872 (ό.π., αρ. φ. 919, 17 Ιαν. 1872) και ΕΦΣΚ, τόμ. ΣΤ, 1871-1872, σ. 280.

179. «Ανάυσις των Νεφελών του Αριστοφάνους» στη Λέσχη «Μνημοσύνη». Ο ομιλητής αναφέρθηκε στην ηθική κατάσταση της κοινωνίας των Αθηνών (ΕΦΣΚ, τόμ. ΣΤ, ό.π., σ. 282).

180. «Περί θεάτρου» στη Λέσχη Μνημοσύνη στις 7 Ιαν. 1873. Ο ομιλητής αναφέρθηκε στην αρχιτεκτονική των αρχαίων θεάτρων (*Νεολόγος*, αρ. φ. 1155, 6 Νοεμ. 1872 και ΕΦΣΚ, τόμ. Ζ, ό.π., σ. 317).

181. «Περί τριγυδίας και τριγυδίων ποιητών» στη Λέσχη Χρυσουπόλεως (ΕΦΣΚ, τόμ. Ζ, ό.π., σ. 320).

182. «Περί Ανδρομάχης» στη Λέσχη «Ομόνοια» του Διπλοματίου (Ευρυδίκη, έτος Γ, αρ. 5, 15 Μαΐου 1873, σ. 65 και ΕΦΣΚ, τόμ. Ζ, ό.π., σ. 317).

183. «Ανάυσις Προμηθέως δεσμώτου» στον ΕΦΣΚ, στις 24 Δεκ. 1873 (*Νεολόγος*, αρ. φ. 1488, 31 Δεκ. 1873). Διάλεξη με το ίδιο θέμα έδωσε ο Μ. Παρανίκας και στο Σύλλογο «Ελικώνια» του Εξακονίου, στις 17 Φεβρ. 1874 (ό.π., αρ. φ. 1523, 14 Φεβρ. 1874).

184. «Περί αρχαίας κομωδίας» στην οποία έκανε ανάλυση τον «Αχαρνέων» του Αριστοφάνη, στον ΕΦΣΚ, στις 11 Απρ. 1874 (ό.π., αρ. φ. 1566, 10 Απρ. 1874).

185. Ίδια διάλεξη στον ΕΦΣΚ, στις 27 Μαρτ. 1875 (ό.π., αρ. φ. 1847, 26 Μαρτ. 1875 και *Θράκη*, αρ. φ. 435, 26 Μαρτ. 1875).

186. «Ανάυσις της Αντιγόνης του Σοφοκλέους» στις 20 Ιαν. 1874 στο Φιλεκαπεδευτικό Σύλλογο «ο Ελικών» του Εξακονίου (*Νεολόγος*, αρ. φ. 1501, 17 Ιαν. 1874). Η ίδια διάλεξη δόθηκε και στη Λέσχη Χρυσουπόλεως στις 17 Φεβρ. 1874 (ό.π., αρ. φ. 1524, 15 Φεβρ. 1874).

187. «Ανάυσις των Νεφελών του Αριστοφάνους» στη Λέσχη Χρυσουπόλεως (ό.π., αρ. φ. 1541, 7 Μαρτ. 1874).

188. «Περί Προμηθέως δεσμώτου του Αισχύλου», δύο διαλέξεις στον ΕΦΣΚ (ΕΦΣΚ, τόμ. Γ, 1875-1876, σ. 173).

189. «Περί της Αντιγόνης του Σοφοκλέους παιδαγωγικός αναλυμένης» στον ΕΦΣΚ (ό.π., τόμ. ΙΖ, 1882-1883, σ. 206). Με αφορμή τη διάλεξη αυτή η Καλλιόπη Κεχεράγιά γράφει στην *Κπολη* τον Ιουλ. 1885 το μελέτημα «Αντιγόνη του Σοφοκλέους: παιδαγωγική ανάλυσις» που δημοσιεύεται ένα χρόνο μετά σε ημερολόγιο των Αθηνών (*Ποικιλία Στοι: Εθνικών Ημερολόγιον*, Έτος Σγ' 1886, υπό Ιωάννην Α. Αρσίνη. Εν Αθήναις: εκ των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1886, σσ. 96-114). Με θέμα την «Αντιγόνη» η Καλλιόπη Κεχεράγιά είχε δώσει διάλεξη και στη Μασσαλία το 1874 (*Ιωνία*, 23-11-1874).

μαξόπουλος το 1883¹⁹², 1886¹⁹³, 1887¹⁹⁴ και 1889¹⁹⁵, ο Ηροκλής Βασιλάδης το 1883¹⁹⁶, ο Κων/νος Τσιούλιας το 1885¹⁹⁷ οι Βωξάνης Βράνος¹⁹⁸ και Θ. Σαλιτέλης¹⁹⁹ το 1887, ο Κων/νος Καλλιμάδης το 1889²⁰⁰ και 1893²⁰¹, οι Οδυσσεάς Ανδρεάδης²⁰² και Δημοσθένης Η. Οικονομίδης²⁰³ το 1892, ο Αλέξανδρος Τουργούτης²⁰⁴ το 1893, ο Κων/νος Ζάμπας²⁰⁵ το 1894 και τέλος ο Γεώργιος Παχτίκος²⁰⁶ το 1899.

Τα θέματα των διαλέξεων αναφέρονταν ως επί το πλείστον σε εισαγωγικές γνώσεις γύρω από τη γένεση και την εξέλιξη του αρχαίου δράματος (τραγωδίας, κωμωδίας και σατυρικού δράματος), τον τρόπο οργάνωσης των παραστάσεων κατά την αρχαιότητα, τους υποκριτές και τα αρχαία θέατρα. Άλλοι ομιλητές εστίασαν το ενδιαφέρον τους στην ανάλυση της υπόθεσης ενός αρχαίου δράματος. Παρουσιάστηκαν τα έργα «Αίας»²⁰⁷ και «Προμηθεύς δεσμοτής»²⁰⁸ του Αισχύλου, «Αντιγόνη»²⁰⁹, «Οιδίπους τύραννος»²¹⁰ και

190. «Ανάλοις της Αντιγόνης του Σοφοκλέους» στο ανερρωτήριο της Αδελφότητας «Πρόοδος» Μεγάλου Ρειμάτος, στις 22 Δεκ. 1881 (Αιγλή, αρ. φ. 415, 22 Δεκ. 1881).

191. «Περί της γυναικός εν τη αρχαία ελληνική τραγωδία», στον ΕΦΣΚ (ΕΦΣΚ, τόμ. ΙΖ, ό.π., σ. 206).

192. «Περί αρχαίας και νεωτέρας τραγωδίας» στις 13 Φεβρ. 1883 (Νεολόγος, αρ. φ. 4159, 12 Φεβρ. 1883).

193. «Ανάλοις Προμηθεύς δεσμοίτου και Οιδίποδος τυράννου» στα πλαίσια της διάλεξης με θέμα «Σχέσις αφής και επιστήμης προ του Σωκράτους» στον ΕΦΣΚ (ΕΦΣΚ, τόμ. Κ', 1885-1886, σσ. 60-61).

194. «Περί Βεατράχων του Αριστοφάνους» στον ΕΦΣΚ (ό.π., σ. 93).

195. «Σοφοκλής και Σχίλλερς» σε τρεις διαλέξεις στον ΕΦΣΚ (ό.π., τόμ. ΚΑ', 1887-1888 και 1888-1889, σ. 280).

196. «Σύγκρισις των τριών Φιλοκλήτων Ευριπίδου, Αισχύλου, Σοφοκλέους κατά τον Δίωνα τον Χρυσόστομον» (ό.π., τόμ. ΙΖ, ό.π., σσ. 189-190, 203) και «Περί του Λαοκόοντος του Λεαργίου και του Φιλοκλήτου του Σοφοκλέους» στον ΕΦΣΚ, σε έξι συνεδριάσεις (ό.π., σ. 204).

197. Το 1885 ο Κ. Τσιούλιας έδωσε δύο διαλέξεις στον ΕΦΣΚ, στις 13 Ιαν. με θέμα «Περί Προμηθεύς του Αισχύλου και Αίαντος του Σοφοκλέους» (Βυζαντίς, αρ. φ. 2915, 12 Ιαν. 1885 και ΕΦΣΚ, τόμ. ΙΘ, 1884-1885, σ. 126) και το Μάιο με θέμα «Περί της αρχής και φύσεως του σατυρικού δράματος» (ΕΦΣΚ, ό.π.).

198. «Περί του Προμηθεύς μύθου εν γένει και της δραματικής αυτού κατά τον Αισχύλον διασκευής μετά τεχνικής αναλύσεως του Προμηθεύς δεσμοίτου» σε δύο διαλέξεις στον ΕΦΣΚ (ό.π., τόμ. ΙΘ, 1884-1885, σ. 93).

199. «Περί της Ορεστίας του Αισχύλου» το Μάιο του 1887 στον ΕΦΣΚ (ό.π., τόμ. Κ', ό.π., σ. 99).

200. Τρεις διαλέξεις στον ΕΦΣΚ: «Περί της Ιφιγενείας της εν Αυλίδι του Ευριπίδου και της Ιφιγενείας του Ρακίνα» (Νεολόγος, αρ. φ. 5897, 23 Φεβρ. 1889), «Περί της Ανδρομάχης και του Ορέστου του Ευριπίδου και της Ανδρομάχης του Ρακίνα» με απαγγελία αποσπασμάτων από τις τραγωδίες αυτές, «Περί του Ιππολύτου του Ευριπίδου και της Φαίδρας του Ρακίνα» (ό.π., αρ. φ. 5909, 9 Μαρτ. 1889).

201. «Περί της Σοφοκλέους Ηλέκτρας εν συγκρίσει προς τας Χοηφόρους του Αισχύλου και προς την Ηλέκτραν και τον Ορέστην του Ευριπίδου» (ό.π., αρ. φ. 7076, 10 Μαρτ. 1893 και ΕΦΣΚ, τόμ. ΚΑ', 1892-1893, σ. 107).

202. «Περί θεάτρου καθόλου και της δραματικής ποιήσεως» σε δύο διαλέξεις, στον ΕΦΣΚ (ΕΦΣΚ, τόμ. ΚΓ, 1891-1892, σ. 90).

203. «Περί του αρχαίου ελληνικού δράματος και των τριών μεγάλων δραματικών ποιητών (ό.π., και Νεολόγος, αρ. φ. 6799, 27 Μαρτ. 1892).

204. «Περί της παρ' Αριστοφάνει ιατρικής» (ΕΦΣΚ, τόμ. ΚΑ', ό.π., σσ. 84, 107).

205. «Περί ορθότερας ερμηνείας χωρίων τινών του Αισχύλου και του Ηροδότου» στον ΕΦΣΚ στις 31 Ιαν. 1894 (ό.π., τόμ. ΚΕ, 1893-1894, σ. 83).

206. «Ανάλοις της τραγωδίας Φιλοκλήτης του Σοφοκλέους» και ερμηνεία χορικών από 40μελή χορό, στον ΕΦΣΚ (ό.π., τόμ. ΚΖ, 1895-1899, σ. 210).

207. Βλ. σημ. 195. Στο περιοδικό του ΕΦΣΚ δημοσιεύεται το 1891 «Μελέτη επί του Αίαντος του Μαιστισγοφόρου του Σοφοκλέους» του Ματθαίου Παρανίκα (ό.π., τόμ. ΚΑ', ό.π., σσ. 156-160).

208. Βλ. ό.π., σημ. 183, 188, 193, 197, 198.

209. Βλ. ό.π., σημ. 176, 177, 178, 186, 189, 190.

210. Βλ. ό.π., σημ. 193.

«Φιλοκτήτης»²¹¹ του Σοφοκλή, «Ιφιγένεια εν Αυλίδι»²¹², «Κύκλωψ»²¹³, «Μήδεια»²¹⁴ και «Ορέστης»²¹⁵ του Ευριπίδη, «Αχαρνής»²¹⁶, «Βάτραχοι»²¹⁷, «Ιπτής»²¹⁸ και «Νεφέλες»²¹⁹ του Αριστοφάνη. Δεν έλειψαν και πιο σύνθετες αναλύσεις σύγκρισης έργων της αρχαίας δραματογραφίας με κλασικίζοντα ευρωπαϊκά έργα («Ανδρομάχη»²²⁰ και «Ιφιγένεια εν Αυλίδι»²²¹ Ευριπίδη και Ρακίνα και «Ιππόλυτος»²²² του Ευριπίδη με «Φαίδρα» του Ρακίνα), σύγκρισης κλασικών συγγραφέων και ηρώων, αρχαίων και νεότερων (Σοφοκλής και Σίλλεο²²³, Ορέστης και Άμλετ²²⁴), ή ενός ήρωα μέσα από το πρίσμα διαφορετικών συγγραφέων (Ο Ορέστης²²⁵ και ο Φιλοκτήτης²²⁶ στα έργα των αρχαίων τραγικών).

Παράλληλα με τη σκηνηκή δραστηριότητα (εκπαιδευτική, επαγγελματική και ερασιτεχνική) και τα δημόσια μαθήματα, οι εκδόσεις νεοελληνικών μεταφράσεων αρχαίων δραμάτων, οι δημοσιεύσεις μελετημάτων και οι επιστημονικές ανακοινώσεις αποδεικνύουν την υψηλού επιπέδου ενασχόληση με το αρχαίο θέατρο της εγγράμματης κ/πολιτικής ελληνικής κοινότητας στο λογοτεχνικό και φιλολογικό τομέα. Ιδιαίτερη μέριμνα δίνεται στη μετάφραση και μάλιστα στην καθομιλουμένη «των αριστουργημάτων των αρχαίων ποιητών της μητρός ημών Ελλάδος», για να γίνουν προστά σε κάθε Έλληνα και ιδιαίτερα στη σπουδάζουσα νεολαία και «ποιήσαι ούτω κοινά και δημοφελή και χρήσιμα τα πάντοτε και πανταχού τερπνά και ωφέλιμα ποιήματα των αρχαίων ημών αρίστων ποιητών και ευρύνα ούτω τον ορίζοντα των προς ωφέλειαν και τέρψην αναγνωστέων εθνικών συγγραμμάτων»²²⁷. Έτσι σε διάστημα 30 ετών (1855-1885) δημοσιεύονται στην Κ/πολη δέκα οκτώ (18) πλήρεις μεταφράσεις αρχαίων δραμάτων και δύο (2) αποσπάσματα (Αριστοφάνη «Αχαρνής» 1856, 1874, «Πλούτος» 1861, 1866, Ευριπίδη «Εκάβη» 1865, «Ιππόλυτος» 1865, 1877, «Άλχηστις» 1868, «Ιφιγένεια εν Αυλίδι» 1868, «Μήδεια» 1868, 1885, Σοφοκλή «Αντιγόνη» 1866, 1868, 1870, «Οιδίπους Τύραννος» 1868, «Οιδίπους επί Κολωνώ» 1868, «Ηλέκτρα» 1868, «Αίας μαιωτιγοφόρος» 1868, «Φιλοκτήτης» 1868 και «Τραχίνια» 1868). Συγχρόνως δημοσιεύονται στον περιοδικό και ημερήσιο τύπο της Κ/πόλης μελέτες και άρθρα λογίων Κ/πολιτών για το αρχαίο θέατρο, καθώς και μεταφράσεις σχετικών ξένων μελετημάτων.

211. Βλ. ό.π., σμμ. 196, 206.

212. Βλ. ό.π., σμμ. 173.

213. Βλ. ό.π., σμμ. 157 και 158.

214. Βλ. ό.π., σμμ. 163.

215. Βλ. ό.π., σμμ. 200 και 201.

216. Βλ. ό.π., σμμ. 184 και 185.

217. Βλ. ό.π., σμμ. 194.

218. Βλ. ό.π., σμμ. 160 και 161.

219. Βλ. ό.π., σμμ. 179 και 187.

220. Βλ. ό.π., σμμ. 200.

221. Ο.π.

222. Ο.π.

223. Βλ. ό.π., σμμ. 195.

224. *Νεολόγος*, αρ. φ. 7631-32, 25 Ιαν. 1895.

225. Ο.π.

226. Βλ. ό.π., σμμ. 196.

227. Ευριπίδης, *Άλχηστις*: τραγωδία εις πράξεις τέσσαρας παραφροσθεΐα ελευθέως εκ του ελληνικού πρωτοτύπου εις την νυν ελληνικήν γλώσσαν υπό Ιω. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ. Εν Κ/πόλει: τυπογραφείον Ι. Α. Βρεττού, 1868. Πρόλογος, σ[γ].

Αναλυτικότερα και κατά χρονολογική σειρά το 1856 εκδίδεται η παράφραση στην καθολομυμένη των «Αχαρνένων»²²⁸ του Αριστοφάνη από τον Ιωάννη Ραπτάρχη²²⁹, «τελειοδίδακτον» τότε της Ελληνικής Σχολής της Χάλκης, ενώ την ίδια χρονιά δημοσιεύεται σε συνέχειες στο περιοδικό *Θελξινόη* η μελέτη του G. Guizot «Μένανδρος, ή περί νέας κωμωδίας παρ' Ἑλλήνων»²³⁰, το πρώτο σχετικό με το αρχαίο θέατρο μελέτημα στον κ/πολίτι-κο τύπο.

Το 1861 εκδίδονται στην Αθήνα ο «Πλούτος»²³¹ του Αριστοφάνη, σε ελεύθερη παράφραση που αποδίδεται στον Κ/πολίτη θεατρικό συγγραφέα Μιχαήλ Χουρμούζη²³² και μελετήματα για τον «Προμηθέα δεσμώτη»²³³ και τον «Αγαμέμνονα»²³⁴ του Αισχύλου από τον Κ/πολίτη Χριστόφορο Σαμαρτζίδα, φοιτητή τότε της Φιλοσοφικής Σχολής του Παν. Αθηνών και μετέπειτα θεατρικό συγγραφέα.

Το 1862 ο Θ. Ζ. Ζωγράφος δημοσιεύει περίληψη της «Ιφιγένειας εν Αυλίδι» του Ευριπίδη στο περιοδικό *Κασταλία*²³⁵ και το 1865 τυπώνονται οι μεταφράσεις της «Εκάβης»²³⁶ από το Δ.Γ. Κούπα και του «Ιππολύτου»²³⁷ από το Ν. Αργυριάδη, ενώ δημοσιεύονται σε συνέχειες στο περιοδικό *Νέα Επτάλοφος* μελέτη του Σταύρου Βουτυρά²³⁸ για

228. Αριστοφάνους *Αχαρνής κωμωδία εις την καθολομυμένην παραφρασθείσα* μετά προλεγομένων και μικρών υποσημειώσεων προς κατάληψιν της εννοίας υπό Ιωάννου Μ. ΡΑΠΤΑΡΧΟΥ. Εν Κ/πόλει: τύποις Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ και Π. ΠΑΣΠΑΛΑΗ, 1856 (ΓΜ 6868). Έχει προηγηθεί έκδοση της κωμωδίας από το Νεόφυτο Δούνα (Αθήνα, 1845) (ΓΜ 4120).

229. *Θελξινόη*, αρ. 127, 1856, σ. 188 και *Τηλέγραφος του Βοσπόρου*, αρ. φ. 56, 30 Ιουν. 1856.

230. *Θελξινόη*, αρ. 109, Γ. ΙΑ', (1856) ΠΓ, ΙΔ', ΙΕ, ΙΖ, ΙΘ, (1857).

231. *Ο Πλούτος του Αριστοφάνους ελευθέρως παραφρασθείς εις την καθολομυμένην* υπό *** 1860 κατά μήνα Σεπτέμβριον, Αθήναι: εκ του τυπογραφείου της Μερμίνης, 1861 (ΓΜ 8803). Εκτός από την έκδοση του Στέφανου Κομηπή στη Βιέννη το 1814 (ΓΜ 804), εκδόθηκε και στην Αθήνα το 1845, από το Νεόφυτο Δούνα (ΓΜ 4120).

232. Μανουήλ ΓΕΛΕΩΝ, *Αποσημειώματα χρονολογίων. 1800-1913*. Αθήνα, 1932, σ. 32. Περισσότερα για την απόδοση της πατρότητας της μετάφρασης η μη στο Μ. Χουρμούζη βλ. Δ. ΛΙΓΝΑΔΗΣ, *Ο Χουρμούζης: ιστορία και θέατρο*, Αθήνα, Χ. Μπούρας, 1986, σσ. 381-387.

233. *Το πνεύμα των τραγωδιών του Αισχύλου* υπό Χριστοφόρου ΣΑΜΑΡΤΖΙΔΟΥ, φοιτητού της Φιλοσοφικής Σχολής, Α' «Προμηθέας Δεσμώτης»... Αθήναι: τύποις Θ. Θεομοράνη και Δ. Χατζηδιάκου, 1861 (ΓΜ 8892).

234. *Το πνεύμα των τραγωδιών του Αισχύλου* υπό Χριστοφόρου Σαμαρτζίδου... Β' Αγαμέμνων. Αθήνα: εκ του τυπογραφείου Π.Β. Μοραΐτη, 1861 (ΓΜ 8904).

235. Θ.Ζ. ΖΩΓΡΑΦΟΣ, *Περίληψις αρχαίων ελληνικών δραμάτων*. Ευριπίδου *Ιφιγένεια η εν Αυλίδι*, *Κασταλία*, έτος Α', τόμ. Α', αρ. 11-12, 1 Φεβρ. 1862, σσ. 265-271.

236. Ευριπίδης, *Εκάβη: τραγωδία εις πράξεις τέσσαρας*. Προς όμολογ της εν Γαλατά Φιλοπότρου Αδελφότητος, Δασκάνου του κυρίου Μιχ. Π. Παπαδοπούλου, Μετάφρασις Δ. Γ. ΚΟΥΠΑ. Εν Κ/πόλει: τυπογραφείον της «Ομονοίας», 1865 (ΕΛΙΑ). Η τραγωδία είχε εκδοθεί στη Βιέννη το 1814 από το Στέφανο Κομηπή (ΓΜ 804), στην Οδησό το 1831 μεταφρασμένη από τον Άνωστ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΑ (ΓΜ 2070), στην Αίγινα το 1834 από το Νεόφυτο ΔΟΥΚΑ (ΓΜ 2381) και στη Βιέννη το 1835 σε μετάφραση του Ιω. ΧΑΒΙΑΡΑ (ΓΜ 2483).

237. Ευριπίδου *Ιππολύτους μεταφρασθείς εις την καθολομυμένην διάλεκτον* υπό Ν. ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ. Εν Κ/πόλει: εκ του τυπογραφείου Α. Κορομηλά, 1865 (ΕΛΙΑ). Έχει προηγηθεί η έκδοση του από το Νεόφυτο Δούνα στην Αίγινα το 1834 (ΓΜ 2381) και στην Αθήνα το 1859 από το Ν. Ζευενράχη (ΓΜ 7866).

238. Σταύρος Ι. ΒΟΥΤΥΡΑΣ, «Δραματικά μελέται: Αρχαία κωμωδία. Κωμωδίας γέννησις», *Νέα Επτάλοφος*, αρ. 18, 30 Σεπτ. 1865, σ. 301), Σουσαρίων (ό.π., σσ. 301-302), Κωμωδία δορική (ό.π., σ. 302), Κωμωδίας Αθηναϊκής πολιτικῆς χαρακτήρ (ό.π., σσ. 302-303), Αριστοφάνους βίος (ό.π., αρ. 19, 15 Οκτ. 1865, σ. 321), Αριστοφάνους χαρακτήρ (ό.π., σσ. 321-322), Αριστοφάνους ύψος (ό.π., αρ. 20, 31 Οκτ. 1865, σ. 337), Αριστοφάνους κωμωδία-ιστορικών ενδιαφερόν (ό.π., σσ. 337-338), Αριστοφάνους κωμωδία (ό.π., σσ. 338-339), Αριστοφάνους κωμωδία-πολιτικών ενδιαφερόν (ό.π., αρ. 21, 15 Νοεμ. 1865, σσ. 353-356).

την αρχαία κωμωδία και ανώνυμη μελέτη για τον «Προμηθέα δεσμώτη»²³⁹ του Αισχύλου. Το 1866 στο ίδιο περιοδικό δημοσιεύεται το πρώτο χορικό από την «Αντιγόνη»²⁴⁰ μεταφρασμένο από τον Ξ. Ραφτόπουλο και άρθρο του Χρ. Σαμαρτζίδη με τίτλο «Αισχύλου Προμηθέως δεσμώτης» περί του εν τη τραγωδία ύψους»²⁴¹, ενώ εκδίδεται από το Ν. Αργυριάδη και ο «Πλούτος»²⁴² του Αριστοφάνη. Το 1867 στο ίδιο περιοδικό δημοσιεύεται μελέτη του Β. Γαβριήλ για την «Αντιγόνη»²⁴³ του Σοφοκλή και ανάλυση του «Πλοτύτου» από το Ν. Αργυριάδη²⁴⁴, ενώ την ίδια χρονιά η «Αντιγόνη» δημοσιεύεται σε συνέχειες στις επιφυλλίδες της εφημερίδας *Ομόνοια και Νεολόγος*²⁴⁵, με επιμέρους αναλύσεις.

Το 1868 τυπώνεται η «Άλκηστις»²⁴⁶ του Ευριπίδη σε ελεύθερη παράφραση από τον

239. Δραματικά μελέτα: Αισχύλου «Προμηθέως δεσμώτης» Εισαγωγή *Νέα Επτάλοφος*, αρ. 4, 28 Φεβρ. 1865, σσ. 53-54 και αρ. 5, 15 Μαρτ. 1865, σσ. 69-70. Συναξάριον (ό.π., αρ. 6, 31 Μαρτ. 1865, σσ. 89-90), Συναξάριον του Προμηθέως (ό.π., σ. 90), Γενικοί σχολιασμοί (ό.π., αρ. 7, 15 Απρ. 1865, σσ. 105-106), Περιήγησις της υποθέσεως (ό.π., αρ. 9, 15 Μαΐου 1865, σσ. 141-142), Χαρακτήρ του Προμηθέως (ό.π., αρ. 12, 30 Ιουν. 1865, σσ. 198-200), Χαρακτήρ του Κράτους και της Βίας (ό.π., αρ. 15, 15 Αυγ. 1865, σσ. 245-246), Χαρακτήρ του Ηφαίστου (ό.π., σσ. 246-247), Χαρακτήρ των Ωκεανιδών Νυμφών (ό.π., αρ. 16, 31 Αυγ. 1865, σσ. 265-266), Χαρακτήρ του Ωκεανού (ό.π., σσ. 266), Χαρακτήρ της Ιούς (ό.π., αρ. 17, 15 Σεπτ. 1865, σσ. 285-286), Χαρακτήρ του Ερμού (ό.π., σσ. 286-287) και Σύγκρισσις του κυρίου χαρακτήρος του δράματος και των λοιπών εν συναφεία (ό.π., σ. 287). Η ανώνυμη αυτή μελέτη ίσως είναι επαναδημοσίευση της μελέτης του Χρ. Σαμαρτζίδη για τον «Προμηθέα δεσμώτη» (Αθήνα 1861).

240. Ο.π., αρ. 29, 15 Μαρτ. 1866, σσ. 515-516.

241. Ο.π., αρ. 34, 31 Μαΐου 1866, σσ. 604-606.

242. Βλ. κατάλογο εκδόσεων Βιβλιοποιείου Σ. Ανδρεάδου, *Αρμονία*, αρ. φ. 354, 8 Οκτ. 1866, σ. 3 στ. 3. Βλ. επίσης στον πρόλογο του έργου: *Θωμάς Σάιτερτον η μεγαλόφρων και της τύχης δημομένηα*: δράμα εις τέσσαρας πράξεις εκδιδόντος Ν. Αργυριάδου. Εν Κ/πόλει: εκ του τυπογραφείου Α. Κορομηλά, 1866, όπου ο εκδότης αναφέρει ρητά ως γεγονός της έκδοσης της κωμωδίας (σ. Σ). Σήμερα η έκδοση αυτή λανθάνει. Για προηγούμενες εκδόσεις του έργου βλ. σημ. 231. Μεταγενέστερη έκδοση γίνεται στην Αθήνα το 1888 υπό μορφή έμμετρης δραματικής κωμωδίας (ΕΛΙΑ).

243. *Νέα Επτάλοφος*, αρ. 16, 31 Αυγ. 1867, σσ. 311-314, αρ. 17, 15 Σεπτ. 1867, σσ. 331-335, αρ. 18, 30-9-1867, σσ. 353-356. Την ίδια χρονιά επανεκδίδεται στην Αθήνα η «Αντιγόνη» μεταφρασμένη από τον Αλεξ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ (η πρώτη έκδοσή της μετάφρασης τυπώνεται στην Αθήνα το 1860 (ΓΜ 8305) και παίζεται στο επί της οδού Ρηγίλλης θέατρο των Αθηνών «διασκευασθέν κατά τον αρχαίον τρόπον» (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Γ. ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, Γ. *Βιβλιογραφία των έμμετρων νεοελληνικών μεταφράσεων της αρχαίας ελληνικής ποιήσεως*, Αθήνα, 1979, σ. 287, αρ. 139) με το ακριβέστερο για την εποχή εισιτήριο στην τιμή των 10 δρχ. (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 193).

244. *Νέα Επτάλοφος*, αρ. 15, 15 Αυγ. 1867, σσ. 292-297. Ο ίδιος άλλωστε είχε μεταφράσει την τραγωδία αυτή στην καθομιλουμένη το 1865 (ό.π., σημ. 237).

245. *Ομόνοια και Νεολόγος*, αρ. φ. 171, 22 Φεβρ. 1867, αρ. φ. 176, 1 Μαρτ. 1867, αρ. φ. 179, 4 Μαρτ. 1867 και αρ. φ. 182, 8 Μαρτ. 1867.

246. Ευριπίδης. *Άλκηστις: τραγωδία εις πράξεις τέσσαρας*, παραφρασθείσα ελευθέρος εκ του ελληνικού πρωτοτύπου εις την νυν ελληνικήν γλώσσαν υπό Ιω. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ, Εν Κ/πόλει: τυπογραφείον Ι. Α. Βρετού, 1868 (ΕΛΙΑ. Βλ. επίσης *Δελτίον Φιλολογικόν* αρ. 2, 15 Μαΐου 1869). Η τραγωδία είχε προηγουμένως παραφραστεί και εκδοθεί από το Νεόφυτο Δούνα (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2381). Υπόγειο επίσης στο Θεατρικό Μουσείο χειρόγραφη μετάφραση της από τα γαλλικά της Σαπφούς ΛΕΟΝΤΙΑΔΟΣ (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 211). Το ζ/πολιτικό κοινό θα παρακολούθησε για πρώτη φορά παράστασή της το 1903, όταν η «Νέα Σαγή» του Χρηστομάνου θα παίζει την «Άλκηστιν» στην αίθουσα της Union Française (Αντ. ό.π., σ. 51). Το έργο είχε πρωταχαιτεί στην Αθήνα, στις 22 Νοεμ. 1901, στο θέατρο «Βαριετέ», από το ίδιο θεατρικό σήμα, σε μετάφραση στη δημοτική από τον Κ. Χρηστομάνο. Άλκηστις: η Εμμανέμη Ξανθάκη, Τανερζαία: η Κυβέλη Αδριανού (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σσ. 235-236. *Ακρόασις*, 23 Νοεμ. 1901, *Ασπν*, 22 Νοεμ. 1901 και 23 Νοεμ. 1901, *Εμπερς*, 23 Νοεμ. 1901, ο *Αιώνας μας*, Σεπτ. 1947, *Ελληνική Δημοκρατία*, αρ. 83, 1951, σσ. 74-138. ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, *Το θέατρο στη Σαγήνη*, ό.π., σσ. 280, 285). Ο Χρηστομάνος βρισκόμενος στη Σαγήνη το 1903 ανεργώλεια παράσταση της τραγωδίας, που όμως τελικά δεν δόθηκε (ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σσ. 145-146).

Ιω. Αθανασιάδη. Στον πρόλογο ρητώς αναφέρεται ο σκοπός της μετάφρασης αυτής: «να ευφύνομεν τον κύκλον των ωφελίμων και τερπνών γνώσεων, δια παραφράσεων Ελληνικών συγγραμμάτων και ποιημάτων, δι' ων και τον νουν να φωτίσωμεν και την καρδίαν προς αρετήν να διαπλάσωμεν, και εθνικά αισθήματα να διεγείρωμεν, και χαρικήρα και φρόνημα Ελληνικών να μορφώσωμεν, και την εθνικὴν ἡμῶν γλώσσαν και φιλολογίαν να βελτιώσωμεν και να πλουτίσωμεν ακοῦσι τα ξένα μυθιστορήματα ...»²⁴⁷. Την ίδια χρονιά το περιοδικό *Επτάλοφος* ξεκινά την έκδοση σειράς νεοελληνικών μεταφράσεων αρχαίων τραγωδιών *προς χρήσιν του λαού* με την επωνυμία «Ελληνική Βιβλιοθήκη»²⁴⁸, σημαντική εκδοτική και μεταφραστική προσπάθεια των εκδοτών Δ. Νικολαΐδη και Χ. Γρηγορά, για τη διάδοση του αρχαίου δράματος. Τυπώνονται τότε τα έργα του Σοφοκλή «Οιδίπους τύραννος»²⁴⁹, «Οιδίπους επί Κολωνών»²⁵⁰, «Αντιγόνη»²⁵¹, «Ηλέκτρα»²⁵², «Αίας

247. Ευριπίδης. *Άλκιστς*... ό.π., σ. ζ'.

248. Η σειρά αυτή εκδόθηκε με την οικονομική ενίσχυση επιφανών Κ/πολιτών και φωτισμένων ιεραρχών. Ως προστάτες της «Ελληνικής Βιβλιοθήκης» για το πρώτο έτος μνημονεύονται ο Σοφορόνης μητ. Ιονίου και οι Κων/νος Ζάππας, Μιχ. Γαυμουσογεράνης και Θωμάς Κ. Μουράτογλου, ενώ ως ενεργέτες οι μητροπολίτες Νεόφυτος Θεσσαλονίκης, Βενέδικτος Πελαγονείας, Νεόφυτος Σερρών, Διορόθεος Δημητριάδος, Θεόφιλος Στατών και Σαραφείμ Άρτης και οι λαϊκοί Αλέξ. Ειμορφόπουλος, Κ. Δημήσιος, Αγγελής Μ. Σούλου, Ν. Αθηνάγγελης, Σάββας Κεασίογλου, Ν. Θυρότης και Βασ. Κλεοσένης (βλ. Σοφοκλέους. *Οιδίπους τύραννος μεθεμμενυθείς εις την καθολομμένην προς χρήσιν του λαού μετά των αναγκαίων σημειώσεων*. Εκδίδονται υπό Δ. Νικολαΐδου και Χ. Γρηγορά, Εν Κ/πόλει: εκ του τυπογραφείου της *Επτάλοφου*, 1868, σ[α]).

249. ΕΛΙΑ. Είχε προηγηθεί η μετάφραση του Νεόφυτου Δούκα (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2423), η έμμετρη του Ν. Κοντόπουλου (Αθήνα 1861) (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 293, αρ. 217), και αυτή του Σοφοκλή Καρύδη που δημοσιεύτηκε σε επιφυλλίδα στο *Φως* την 1^η Ιαν. 1865 (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 213). Ακολούθησαν οι εκδόσεις της μετάφρασης του Αχ. ΓΕΡΟΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ (Αθήνα, 1869) (ΕΛΙΑ), της τραγωδίας με σημειώσεις του Αριστ. Π. ΜΙΣΙΟΥ (Αθήνα, 1877) (ό.π.), της έκδοσης του Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ (Αθήνα 1879 & 1896) (ό.π.), της μετάφρασης του Γ. Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ (Αθήνα, 1880 & 1886) (ό.π.) και του Βασ. Γ. ΒΥΘΟΥΛΑΚΑ (Αθήνα, 1884) (ό.π.), της μετάφρασης των χορικών από τον Άγγελο Βλάχο (Αθήνα, 1887) (ό.π.), της μετάφρασης του Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (Αθήνα, 1889) (ό.π.), του Άγγελου ΒΛΑΧΟΥ (Αθήνα, 1893) (ό.π.) και του Βασ. Π. ΒΟΖΙΚΗ (Αθήνα, 1898) (ό.π.), ενώ υπάρχει στο Θεατρικό Μουσείο και χειρόγραφη μετάφραση της τραγωδίας σε πεζό με δυσανεγνωστό το όνομα του μεταφραστή, που χρονολογείται το 1880 (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 211).

250. ΕΛΙΑ. Στη βιβλιοθήκη του Σερραίου, στην Κ/πολη, υπήρχε χειρόγραφο με ονόματα και σημειώσεις στον «Οιδίποδα επί Κολωνών» του Σοφοκλή (ΒΕΓΛΕΡΗΣ, Γ. Η βιβλιοθήκη του Σερραίου της Κ/πόλεως και τα περισοθέντα εν αυτή ελληνικά χειρόγραφα. *Ο εν Κ/πόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος πεντηκονταετηρίς 1861-1911*. Εν Κ/πόλει: τύποις Α. Κ. ΓΕΡΑΡΔΟΥ, 1913-1921, σ. 181). Προηγούμενες εκδόσεις της τραγωδίας ήταν αυτή του Κωνστ. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ στα λατινικά (Παρίσι 1820) (ΓΜ 10141) και του Νεόφυτου ΔΟΥΚΑ (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2423). Ακολούθησαν η νεοελληνική μετάφραση του Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ (Αθήνα 1880 και 1886) (ΕΛΙΑ), η σχολιασμένη έκδοση του Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ (Αθήνα 1893) (ό.π.) και η μετάφραση του Άγγελου Βλάχου την ίδια χρονιά (ό.π. βλ. επίσης ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ ό.π., σ. 292, αρ. 200).

251. ΕΛΙΑ. Την ίδια χρονιά η μετάφραση αυτή της «Αντιγόνης» δημοσιεύεται στο περιοδικό *Νέα Επτάλοφος* της Κ/πόλης των Στατών Ι. ΒΟΥΤΥΡΑ και Δημ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ (*Νέα Επτάλοφος*, αρ. 27, 15 Ιουν. 1868, σσ. 424-426, αρ. 28, 22 Ιουν. 1868, σσ. 435-436, αρ. 29, 29 Ιουν. 1868, σσ. 454-456, αρ. 31, 13 Ιουλ. 1868, σσ. 475-477, αρ. 32, 20 Ιουλ. 1868, σσ. 490-493, αρ. 33, 27 Ιουλ. 1861, σσ. 511-516, αρ. 34, 10 Αυγ. 1868, σσ. 524-526).

252. ΕΛΙΑ. Προγενέστερη μετάφραση ήταν αυτή του Νεόφυτου Δούκα που εκδόθηκε στην Αίγινα 1834 (ΓΜ 2423), ενώ από την έμμετρη μετάφραση του Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ δεν σώθηκαν, παρά μόνο οι δύο πρώτοι στίχοι (Σιδέρης, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σ. 20). Ακολούθουν η μετάφραση του Γ. Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ (Αθήνα, 1880 και 1886) (ΕΛΙΑ), η έκδοση με κριτικές σημειώσεις από το Γ. Δ. Κατούρπουλο (Αθήνα, 1888) (ό.π.), η μετάφραση του Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (Αθήνα, 1889) (ό.π.), αυτή του Π. ΒΟΖΙΚΗ (Αθήνα, 1899) (ό.π.), η έμμετρη μετάφραση του Νικ. Ι. ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ (Αθήνα, 1900) (ό.π.) και στις αρχές του 20ου αι., αυτή του Στατών ΒΟΥΤΥΡΑ (*Μηνιαίον Παράστημα Αθηνών*, 1907-1908), με την οποία παίχτηκε το 1906 από το Βασιλικό Θέατρο (βλ. προηγ. Θ. Μ.). Το 1895 ανακοινώνεται στον τίτλο της εποχής (*Νέα Εφημερίς*, 7 Ιουλ. 1895) η διασκευή «κατά των αρχαίων

μαστιγοφόρος»²⁵³, «Φιλοκτήτης»²⁵⁴ και «Τραχίνια»²⁵⁵ και του Ευριπίδη η «Ιφιγένεια εν Αυλίδι»²⁵⁶. Οι ανώνυμες αυτές μεταφράσεις (πιθανώς έργα των δύο εκδοτών) συνοδεύονται από προλεγόμενα για το συγγραφέα και την υπόθεση του έργου, σημειώσεις και σχόλια του μεταφραστή.

Από αυτά, τα έργα του Σοφοκλή «Οιδίπους τύραννος», «Οιδίπους επί Κολωνά», «Αντιγόνη» και «Ηλέκτρα» εμπλουτίζονται και με σκηηνικές οδηγίες, αξιοσημείωτο επιπλέον στοιχείο, που αποδεικνύει ότι ο επιδιωκόμενος στόχος των μεταφράσεων αυτών δεν ήταν μόνο να διαβαστούν, αλλά και να παρασταθούν.

ον τρόπον» της «Ηλέκτρας» για να παχτεί από το θίασο του Μ. Αρνωτάκη (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία* ό.π., σ. 217), παράσταση που, παρά την προετοιμία της, τελικά δεν δόθηκε (Του ίδιου. *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σσ. 109-110). Τελικά η τραγωδία αυτή ανεβαίνει στη σκηνή στα τέλη του αιώνα, στις 26 Μαρτ. 1899, στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών, από ερασιτέχνες, την «Εταιρεία υπέρ της Διδασκαλίας των Αρχαίων Ελληνικών Δραμάτων» υπό τη γενική διεύθυνση του Γ. Μιστριώτη, δίδασκαλία Μ. Σγάλα μουσική Ι. Σεκελιάρη και με αρασιτεχνές στο χορό (*Καιροί*, αρ. φ. 3701, 1899, *Νεολόγος*, 26 Μαρτ. 1899 και αρ. 27 Μαρτ. 1899, *Ασπ.*, 15 Μαρτ. 1899, 20 Μαρτ. 1899, 25 Μαρτ. 1899, 27 Μαρτ. 1899 και 7 Απρ. 1899. Βλ. επίσης ΣΥΔΗ, *Ελένη Το αρχαίο ελληνικό θέατρο στην Ελλάδα από τον 19^ο α. μέχρι το 1930. προσέγδο μελέτη*, Αθήνα, Κωλειδοσκόπιο, 1979, σσ. 12-13, 20. Από παραδρομή αναγράφει ως έτος της παράστασης το 1896 αντί τον 1899. Το ίδιο και ο Σιδέρης στην *Ιστορία* του (σ. 216) αντί για 1899, γράφει 1889). Η παράσταση επαναλήφθηκε τρεις φορές, στις 5 Απρ. στο ίδιο θέατρο, στις 20 Απρ. στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά και στις 23 Απρ. στην Αίθουσα του Πανεπιστημίου Αθηνών (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σσ. 132-142. Βλ. επίσης ΣΥΔΗ, ό.π., σ. 13). Στο μικρασιατικό γόργο παίχτηκε το 1911 στη Σμύρνη από το θίασο του Σουλβαίν (Σολομωνίδης, ό.π., σ. 208) και το 1914 από το θίασο Νίκα-Φυρστ (ό.π., σ. 212) και στην Κ/πολη το 1912 από το θίασο Νίκα-Φυρστ-Λεπενιώτη στο θέατρο «Βαριτέ» (Αντ. ό.π., σ. 58).

253. ΕΛΙΑ. Δημοσιεύεται και σε συνέχεια στο περιοδικό *Νέα Επτάλοφος* (αρ. 45, 23 Νοεμ. 1868, σσ. 680-683, αρ. 46, 14 Δεκ. 1868, σσ. 695-698, αρ. 47, 21 Δεκ. 1868, σσ. 711-715, αρ. 48, 28 Δεκ. 1868, σσ. 725-731). Μία άλλη έκδοση κυκλοφορεί την ίδια χρονιά και στην Αθήνα (ΕΛΙΑ). Θα ακολουθήσουν και άλλες στην Αθήνα, το 1872 (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 215), το 1877 από τον Αριστοτέλη Π. Μισίο (ΕΛΙΑ), το 1880 και το 1886 σε μετάφραση Γ. Π. Κορωναίου (ό.π.), το 1888 από το Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ (ό.π.), το 1889 σε μετάφραση Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (ό.π.), το 1893 με ανάλυση από τον Ιω. Καρακατσάνη (ό.π.) και το 1894 με έμμετρη μετάφραση από τον Κ. ΚΑΤΕΒΑΙΝΗ (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΛΙΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 285, αρ. 124). Το έργο δεν φανέραιε να παίχτηκε στην Κ/πολη το 19^ο α. Μνημονεύεται παραστάσεις μόνο στην Αθήνα, στις 11 Αυγ. 1878 από το θίασο Α. Βαρθέρι στο θέατρο των Βυσοδίων Μουσίων (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σ. 68. Η Ε. ΣΥΔΗ (ό.π., σ. 44) τοποθετεί την παράσταση στις 12 Μαρτ. 1868), το 1888 πάλι από τον Α. Βαρθέρι (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 216), το 1893 (ό.π., σ. 217) και το 1896 από το θίασο του Δημ. Κοτοπούλη σε μετάφραση Λρ. Κηρύκου και μουσική του Σπινέλλι σε τρεις παραστάσεις: 3 Απρ. στο θέατρο «Ποιυθέαμα» (ΣΥΔΗ, ό.π., σ. 12), 7 Απρ. στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιώς και 8 Απρ. στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σσ. 129-130).

254. ΕΛΙΑ. Προηγούμενες εκδόσεις είναι αυτή του Νεόφυτου ΔΟΥΚΑ (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2423), τον Αλέξ. ΝΕΙΡΗ (Εδινάπολις 1838) (ΓΜ 3039), του Λεοντίου Μ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ (Αθήνα 1861) (ΓΜ 8855) και ακολουθούν του Γ. Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ (Αθήνα 1880 και 1886) (ΕΛΙΑ), του Βασ. Γ. ΒΥΘΟΥΚΑ (Αθήνα 1884) (ό.π.) και του Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ (Αθήνα 1890) (ό.π.) Στην Κ/πολη δεν μνημονεύεται παράσταση της τραγωδίας το 19^ο α. Παίχτηκε μόνο το 1912 στο θέατρο «Ωδείων» από όμιλο ερασιτεχνών (Αντ. ό.π., σ. 58) Αντίθετα στην Αθήνα παίχτηκε στις 28 Φεβρ. 1858, στο ιδιωτικό σχολείο «Ελευθερον Γυμνάσιον» στο πρωτότυπο (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σ. 32), στις 29 Νοεμ. 1887, στο θέατρο του Ανακτόρου από τον «Εθνικόν Δραματικόν Σύλλογον» του Α. Αντωνιάδη πάλι στο πρωτότυπο (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 216, Ξύδη, ό.π., σ. 12) και στις 23 Οκτ. 1889 από τους ίδιους ερασιτέχνες στο Δημοτικό Θέατρο Αθηνών (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σσ. 94-95).

255. ΕΛΙΑ. Προηγούμενη έκδοση αυτή του Νεόφυτου Δούκα (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2423) και ακολουθούν οι μεταφράσεις του Γ. Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ (Αθήνα 1880 & 1886) (ΕΛΙΑ). Μέχρι τώρα δεν έχουν εντολιστεί παραστάσεις της τραγωδίας αυτής στο 19^ο α.

256. ΕΛΙΑ. Είχε προηγηθεί έκδοσή της παραφρασμένη και σχολιασμένη από το Νεόφυτο ΔΟΥΚΑ (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2381).

Όμως οι εκδότες της σειράς, παρά τα μεγαλεπήβολα σχέδιά τους να εκδώσουν μεγάλο αριθμό έργων του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, θα αναγκαστούν, προφανώς για λόγους οικονομικούς, να διακόψουν την ανεξάρτητη έκδοση της «Ελληνικής Βιβλιοθήκης» και να την ενσωματώσουν από το 1869 στο περιοδικό *Επτάλοφος* ως παράρτημά του²⁵⁷.

Την ίδια χρονιά (1868) δημοσιεύονται στη *Νέαν Επτάλοφον* η «Μήδεια»²⁵⁸ του Ευριπίδη σε συνήχεις, σε ανώνυμη μετάφραση και το μελέτημα του Β. Γαβριήλ «Γενική ιστορία της ελληνικής τραγωδίας»²⁵⁹.

Το 1869 δημοσιεύονται στην *Επτάλοφον* τα μελέτηματα: του J. Michelet²⁶⁰ για τον Προμηθέα μεταφρασμένο από τον Κ. Πληθωνίδη, του Saint – Marc Girardin, καθηγητή στο Παν. του Παρισιού και γνωστού φιλέλληνα, με τίτλο «Περί της εν επική ποιήσει και του δράματι αδελφικής στοργής»²⁶¹ μεταφρασμένο από το Γ. Α. Ξανόπουλο και του Βλ. Γαβριηλίδη για την αρχαία κωμωδία και τον Αριστοφάνη²⁶².

Το 1870 δημοσιεύεται στην *Νέαν Επτάλοφον* το εισαγωγικό μάθημα του καθηγητή Η. Weil «Η ελληνική τραγωδία και ο Αισχύλος»²⁶³ και στο *Φιλολογικόν Δελτίον* απόσπασμα (στίχοι 781-800) από την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή²⁶⁴.

Το 1874 κυκλοφορεί δεύτερη έκδοση της μετάφρασης του Ιω. Ραπτάρχη των «Αχαρνών»²⁶⁵ του Αριστοφάνη, τυπωμένη από το Σταύρο Βουτυρά, που το 1877 τυπώνει επίσης την έμμετρη μετάφραση του γατρού Κων/νου Λαναρά «Ιπλόλυτος στεφανηφόρος»²⁶⁶, που δωρίζεται στο «Θεσσαλικόν Σύλλογον Κ/πόλεως».

Το 1882 δημοσιεύεται στο περιοδικό *Κόσμος* της Κ/πόλης η σύντομη διατριβή του Λεάνδρου Αρβανιτάκη «Περί αρχής και μορφώσεως της ελληνικής τραγωδίας, ερρασιθεσία εκ των δοκιμωτέρων περί του θέματος τούτου νεωτέρων πραγματειών»²⁶⁷ και το 1883 στο ίδιο περιοδικό, άρθρο του Delten Geysen με τίτλο «Η προσωπίς»²⁶⁸, μεταφρασμένο από τα γερμανικά από το Δ.Γ. Μοστράτο.

Το 1885 δημοσιεύεται στο *Ημερολόγιον της Ανατολής*²⁶⁹ έμμετρη παράφραση της

257. Σοφοκλέους *Τραγίδια μεθερμηνυθεία εις την καθομιλουμένην προς χρήση του λαού*. Εκδιδόταν υπό Δ. Νικολαΐδου και Χ. Γρηγορά, Εν Κ/πόλει: εκ του τυπογραφείου «Επτάλόφου», 1868. Βλ. στο τέλος της έκδοσης: προς τους συνδρομητάς της Ελληνικής Βιβλιοθήκης, σσ. β-γ'.

258. *Νέα Επτάλοφος*, αρ. 38, 7 Σεπτ. 1868, σσ. 586-588, αρ. 39, 14 Σεπτ. 1868, σσ. 592-595, αρ. 40, 21 Σεπτ. 1868, σσ. 601-604, αρ. 41, 28 Σεπτ. 1868, σσ. 613-616, αρ. 42, 12 Οκτ. 1868, σσ. 629-633, αρ. 43, 26 Οκτ. 1868, σσ. 645-647, 259. Ο.π., αρ. 18, 13 Απρ. 1868, σσ. 275-277, 291-294, 295-310, 323-326, 355-357.

260. *Επτάλοφος*, αρ. 4, Απρ. 1868, σσ. 483-506.

261. Ο.π., αρ. 2, Μάιος 1869, σσ. 233-246, 345-356 και αρ. 2, Αυγ. 1869, σσ. 481-493.

262. Ο.π., αρ. 2, ό.π., σσ. 126-135.

263. *Νέα Επτάλοφος*, αρ. 3, Μαρτ. 1870, σσ. 289-309.

264. *Φιλολογικόν Δελτίον*, αρ. 13, 1870, σ. 19. Το απόσπασμα φέρει την υπογραφή «Μέριμνα». Βλ. επίσης ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΙΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 289, αρ. 162.

265. Βιβλιοπωλείον Α. Πανούριου και Ι. Αλιμτζέρτου εν Γαλατά Κ/πόλεως. *Κατάλογος των εν αὐτῷ βιβλίων κατὰ Ἰούλιον του 1874*. Εν Κ/πόλει: τύπος Βουτυρά, 1874, σ. 56(4).

266. *Θράκη*, αρ. φ. 520, 24 Ιουλ. 1875. Βλ. επίσης ΕΛΙΑ. Δεύτερη έκδοση της μετάφρασης αυτής επεξεργασμένης επί το βέλπτον θα εκδοθεί στην Οδησόσ το 1900 (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΙΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 320, αρ. 512).

267. *Κόσμος*, έτος Α', αρ. 9, 6 Νοεμ. 1882, σσ. 137-140, αρ. 10, 13 Νοεμ. 1882, σσ. 153-156, αρ. 11, 20 Νοεμ. 1882, σσ. 169-172.

268. Ο.π., αρ. 26, 5 Μαρτ. 1883, σσ. 414-416, αρ. 27, 12 Μαρτ. 1883, σσ. 427-429.

269. *Ημερολόγιον της Ανατολής πολιτειογραφικόν, φιλολογικόν και επιστημονικόν του έτους 1885* εκδιδόμενον υπό Αθ. Παλαιολόγου χορηγούντος Γεωργίου Μαρκοζοράτου. Έτος 4^{ον}. Εν Κ/πόλει: τύπος Ι. Παύλαμπα, 1884, σσ. 24-77.

«Μήδειας» του Ευριπίδη από τον Π. Θωμά, διευθυντή της Αστικής Σχολής στο Γαλατά και το 1891 στο περιοδικό *Κήρυξ* ανώνυμο (με υπογραφή Άσημος) άρθρο «Περί θεάτρου και ιδίως περί δράματος»²⁷⁰ που αναφέρεται στο αρχαίο δράμα.

Το 1895 δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Νεολόγος*²⁷¹ άρθρο με θέμα τις ομοιότητες του Σαίξπηρ με το αρχαίο ελληνικό θέατρο και ειδικότερα με το θέατρο του Ευριπίδη και μελέτη του Οδ. Ανδρεάδη σύγκρισης «Ιππολύτου» του Ευριπίδη με τη «Φαίδρα» του Ραζίνα και τη «Φαύστα» του Δ. Βερναρδάκη²⁷², ενώ το 1899 στο περιοδικό *Οικογενειακή Βιβλιοθήκη* (τεύχος Γ') δημοσιεύονται μεταξύ άλλων και οι βίοι του Αισχύλου, Σοφοκλέους και Ευριπίδου²⁷³.

Εκτός από τη σειρά της «Ελληνικής Βιβλιοθήκης», σταθμός στη μεταφραστική προσπάθεια αρχαίων δραμάτων αποτελεί η «Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη»²⁷⁴, δημιούργημα του ΕΦΣΚ, με την οικονομική υποστήριξη του τραπεζίτη Χρηστάκη Ζωγράφου. Στη σειρά αυτή εκδόθηκαν το 1887 η «Αντιγόνη»²⁷⁵ του Σοφοκλή μεταφρασμένη και σχολιασμένη από το Δ. Σεμιτέλο, το 1888 οι «Φοίνισες»²⁷⁶ του Ευριπίδη σε μετάφραση και σχόλια από το Δημ. Βερναρδάκη, το 1891 τα έργα του Αισχύλου «Πέρσας»²⁷⁷ και «Επτά επί Θήβας»²⁷⁸, με μετάφραση και σχόλια από το Γερμανό φιλόλογο N. Wecklein σε συνεργασία

270. *Κήρυξ*, τόμ. Α', σφ. 16, 15 Φεβρ. 1891, σσ. 245-246.

271. *Νεολόγος*, αρ. φ. 7627-28, 21 Ιαν. 1895 και αρ. φ. 7631-32, 25 Ιαν. 1895.

272. Ο.π., αρ. 7657-58, 18 Φεβρ. 1895, αρ. 7681-82, 11 Μαρτ. 1895, αρ. 7693-94, 22 Μαρτ. 1895 και αρ. 7704, 4 Απρ. 1895.

273. *Ταχυδρόμος*, αρ. φ. 364, 12 Ιουλ. 1899, σ. 3, στ. 2.

274. Περισοτέρα για τη «Ζωγράφειος Βιβλιοθήκη» βλ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, Χ. «Το θέατρο και οι ελληνικές συνομοματώσεις στην Κ/πολη: η περίπτωση του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου», ό.π.

275. Σοφοκλέους *τραγωδία*. Διόρθωση και εξηγήσατο Δημήτριος Χ. ΣΕΜΙΤΕΛΟΣ... τόμ. Α'. Αντιγόνη. Αθήνησι: εκ του τυπογραφείου των αδελφών Περού, 1887 (ΕΛΙΑ). Είναι η δεύτερη έκδοση μετάφρασης της «Αντιγόνης» στην Κ/πολη, μετά από αυτή της «Ελληνικής Βιβλιοθήκης» το 1868. Στο ενδιάμεσο διάστημα εκδόθηκε η μετάφραση του Αλ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ στην Αθήνα το 1875 (βλ. *Απαντα τα φιλολογικά* Αλεξάνδρου Ρίζου Ρετζαβή τόμ. Ε. Εν Αθήναις: τύποις Ελληνικής Ανεξαρτησίας, 1875) η μετάφραση του Ν. Κ. ΣΠΥΛΙΟΠΟΥΛΟΥ (Αθήνα 1877) (ΕΛΙΑ), του Γ. Π. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ (Αθήνα, 1880 και 1886) (ό.π.) και η έκδοσή της με κριτικά υπομνήματα (Αθήνα, 1885) (ό.π.). Ακολούθησαν επανεδόσεις της μετάφρασης του Αλ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ (Αθήνα 1888 και 1896) (ό.π.), έκδοση της «Αντιγόνης» από το Σίμων Δ. ΧΙΩΤΕΛΛΑΗ (Αθήνα, 1888) (ό.π.) και μετάφραση της από τον Αριστ. Κ. ΚΗΡΥΚΟΥ (Αθήνα 1888) (ό.π.).

276. Ευριπίδου *δράματα* εξ ερμηνείας και αναγνώσεως Δημητρίου Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ, Αθήνησι: εκ του τυπογραφείου των αδελφών Περού, 1888 (Ζωγράφειος Ελληνική Βιβλιοθήκη τόμ. Α' Φοίνισσα) (ΕΛΙΑ). Το έργο είχε μεταφραστεί ο Αλ. Ρ. Ρετζαβής το 1827, μετάφραση που όμως δεν εκδόθηκε (ΣΙΔΕΡΗΣ Γ'. Το αρχαίο θέατρο, ό.π., σ. 20) και ο Νεόφυτος Δούκας (Αίγινα 1834) (ΓΜ 2381). Με αφορμή την έκδοση της μετάφρασης του Δημ. Βερναρδάκη δημοσιεύεται μελέτη για τις «Φοίνισες» στην Αλεξάνδρεια το 1890 (ΕΛΙΑ) και ακολουθεί και άλλη μετάφραση του έργου από τον Κ/πολίτη Σταύρο ΒΟΥΓΥΡΑ (*Μηνιαίο Παράρτημα Αθηνών*, 1907-1908). Η τρεροδία αυτή του Ευριπίδη φράνεται ότι δεν παίχτηκε το 19^ο αι., παρά μόνο μία φορά, στην Αθήνα από αρχαιομανείς ερασιτέχνες (Σιδέρης, *Ιστορία*, ό.π. 215).

277. *Αισχύλου δράματα* σωζόμενα και απολλότων αποσπάσματα μετά εξηγητικών και κριτικών σημειώσεων τη συνεργασία Ευγενίου Ζωμαρίδου, εκδιδόμενα υπό Ν. Wecklein. Τόμος πρώτος περιέχων γενικήν εισαγωγήν Πέρσας και Επτά επί Θήβας. Εν Λενβία: τύποις Βαϊοί και Ερμάνων, 1891 (ΕΛΙΑ). Είχαν προηγηθεί οι μεταφράσεις του Νεόφυτου ΔΟΥΚΑ (Αίγινα 1839) (ΓΜ 3078), του Αλ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ (Αθήνα, 1875 και 1885) (Απόσπασμα της μετάφρασής του είχε δημοσιευτεί στην *Ποικίλη Στοά επίσηον ημερολόγιον*. Έτος Δ' 1884. Εν Αθήναις: εκ του τυπογραφείου της Ενόςσεως 1883, σσ. 265-309) του Παν. Ματαράγκα (Αθήνα 1889) (*Νέα Εφημερίς*, 15 Οκτ. 1889), του Β. Ν. ΒΟΥΝΗΣΕΑ (Αθήνα 1889) (βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΙΓΕΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 279, αρ. 50) και του γμνασιαρχή Κ. Σ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ (Αθήνα 1889) (ΣΙΔΕΡΗΣ, Το αρχαίο θέατρο, ό.π., σ. 91).

278. «Αισχύλου δράματα σωζόμενα, ό.π. Την τραγωδία αυτή είχε μεταφράσει και ο Νεόφυτος ΔΟΥΚΑΣ (Αίγινα 1839) (ΓΜ3078).

με τον Ευγένιο Ζωμαράδη, το 1894 τα έργα του Ευριπίδη «Εκάβη»²⁷⁹, «Ιππόλυτος»²⁸⁰ και «Μήδεια»²⁸¹ με ερμηνεία και σχόλια από τον Δημ. Βερναρδάκη, το 1896 ο «Προμηθεύς δεσμώτης»²⁸², «Ικέτιδες»²⁸³ και αποσπάσματα του Αισχύλου, πάλι από τον Ν. Wecklein σε συνεργασία με τον Ευγένιο Ζωμαράδη, το 1903 ο τρίτος τόμος του Ευριπίδη με τα έργα «Ιφίγένεια η εν Αυλίδι»²⁸⁴, «Ιφίγένεια η εν Ταύροις»²⁸⁵, «Ηλέκτρα»²⁸⁶ και «Αλκίσις»²⁸⁷

279. Ευριπίδου δράματα εξ ερμηνείας και αναγνώσεως Δημητρίου ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ. Τόμος Ε Εκάβη, Ιππόλυτος και Μήδεια. Αθήναι: εκ του τυπογραφείου των αδελφών Περρή, 1894 (ΕΛΙΑ). Στην Κ/πολη η «Εκάβη» θα εκδοθεί το 1922 σε έμμετρη μετάφραση Δημ. Μ. ΣΑΡΡΟΥ (Ευριπίδου *Εκάβης*: ρυθμική μετάφρασις Δημ. Μ. ΣΑΡΡΟΥ. Κ/πολις: τυπογραφεύς της «Εστίας», 1922). Απόσπασμα (στίχοι 1-626), της μετάφρασης αυτής δημοσιεύεται στο *η/πολιτικό περιοδικό Ζωή* αρ. 1, 1922, σσ. 17-32 (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 316, αρ. 470).

280. Ευριπίδου δράματα εξ ερμηνείας και αναγνώσεως Δημητρίου ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ, ό.π. Στην Κ/πολη δημοσιεύεται ο «Ιππόλυτος» σε έμμετρη μετάφραση του Δημ. Μ. ΣΑΡΡΟΥ το 1920 στο περιοδικό *Ζωή*, αρ. 1, 1920, σσ. 17-32, αρ. 2, 1920, σσ. 65-88, αλλά και αυτοτελώς (Ευριπίδου δράματα: ρυθμική μετάφρασις Ι. Ιππόλυτος, Κ/πολις: τυπογραφεύς Σερραλάου και Σίας, 1920) (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π. σ. 320, αρ. 515).

281. Ευριπίδου δράματα εξ ερμηνείας και αναγνώσεως Δημητρίου ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ, ό.π. Στο ενδιάμεσο διάστημα από την ανώνυμη μετάφραση της «Μήδειας» στη *Νέαν Επτάλοχον* το 1868, εκδόθηκε η μετάφραση του Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ (Αθήνα, 1872) (ΕΛΙΑ) του φοιτητή Γεωργίου Θ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ (Αθήνα, 1877) (ό.π.), η έκδοση του Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ (Αθήνα, 1881) (ό.π.), η παράφραση του Π. ΘΩΜΑ (Κ/πολη 1885) (ό.π.) και η μετάφραση του Αντωνίου Γ. ΜΑΝΔΑΚΑΚΗ (Κάιρο, 1885) (ό.π.). Την τρεξωδία αυτή μετάφρασε επίσης ο Κ/πολίτης Χρήστος ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΣ, ιδρυτής και γενναυαρχής του εκεί Ελληνογαλλικού Λυκείου (Αθήνα, 1903) (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 326, αρ. 582), ο Σμυρναίος Γεώργιος ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ (Σμύρνη 1909) (ΘΜ) και ο καθηγητής της Μεγάλης του Γένους Σχολής Δημ. ΣΑΡΡΟΣ (Κ/πολη, 1921) (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 326, αρ. 585).

282. Αισχύλου δράματα σωζόμενα και απολωλότων αποσπάσματα υπό Ν. Wecklein τη συνεργασία Ευγένιου Ζωμαράδου. Τόμος Β' *Περὶ τῶν Προμηθεύ, Ικέτιδας και αποσπάσματα*. Αθήνη, 1896. Στο μακροαισιτικό χώρο είχε προηγηθεί η έμμετρη παράφραση της τρεξωδίας από τον Κ. Σ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟ (*Ομηρος* Σμύρνης, έτος Γ', αρ. 4, 1875, σσ. 133-140 και αρ. 5, 1875, σσ. 169-176. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 280, αρ. 66) που εκδόθηκε και στην Αθήνα το 1888 (ΕΛΙΑ) και ακολουθήσαν οι μεταφράσεις αποσπασμάτων από το έργο, στην Κ/πολη το 1906 από το Δ. Γ. ΜΟΣΤΡΑΤΟ (*Ημερολόγιον Ακτινές*, έτος Α', 1906, σσ. 113-118. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 281, αρ. 83) και στη Σμύρνη το 1913 από το Στέλιο ΣΕΦΕΡΙΑΔΗ (ό.π., σ. 281, αρ. 84).

283. Αισχύλου δράματα σωζόμενα και απολωλότων αποσπάσματα ό.π. Είναι η μόνη έκδοση του έργου το 19^ο αι. Δεν μνημονεύεται επίσης παραστάσεις του στον αιώνα αυτό.

284. Ευριπίδου δράματα υπό Δημητρίου Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ. Τόμος Γ', *Ιφίγένεια η εν Αυλίδι, Ιφίγένεια η εν Ταύροις, Ηλέκτρα, Αλκίσις*, Αθήνη, 1903. Για εκδόσεις της τρεξωδίας βλ. επίσης σσημ. 256. Άλλες εκδόσεις: «Ευριπίδου *Εκάβη, Μήδεια, Ιφίγένεια εν Αυλίδι και Ανδρομάχη*: μεθερμηνευθείσα εις την καθολικωμένην πλην χρήσιν του λαού» χωρίς τοποχρονολογία έκδοσης, πιθανώς το 1873 (*Θράκη*, αρ. φ. 12, 8 Οκτ. 1873 σ. 2 στ 2. Βλ. επίσης Βιβλιοπωλείον Α. Πανώνιου και Ι. Αλιμπέρη. *Κατάλογος των εν αυτο βιβλίων κατά Ιούλιον του 1874* ό.π., σ. 57 ((4)), μετάφραση Αλ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ στα «Απαντά» του, (Αθήνα, 1875) (ΕΛΙΑ) και Γεωργίου Γ. ΠΙΑΝΝΟΥΚΟΥ (Αθήνα 1887) (ό.π.). Ακολουθεί η μετάφραση του Δημ. Μ. ΣΑΡΡΟΥ (*Ζωή*, αρ. 3, 1920, σσ. 117-132, αρ. 4-5, 1920, σσ. 165-187. Βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 321, αρ. 529).

285. Ευριπίδου δράματα υπό Δημητρίου Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ, ό.π. Ακολούθησε η έκδοση του Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ (Αθήνα 1900) (ΕΛΙΑ) και του Δημ. ΣΑΡΡΟΥ (Κ/πολη 1921) στο περιοδικό *Ζωή* (αρ. 3-4, 1921, σσ. 97-120 και αρ. 5-6, 1921, σσ. 149-162), αλλά και αυτοτελώς (ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ-ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, ό.π., σ. 323, αρ. 554). Η τρεξωδία αυτή φανίνεται ότι δεν παίχτηκε στην Κ/πολη. Το 19^ο αι. μνημονεύεται παράσταση της στην Αθήνα τον Ιουλ. 1895 σε μετάφραση ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Ιστορία*, ό.π., σ. 217), μια σχολική παράσταση του Παρθενωγείου του Ληξοερίου το 1896 (ΛΑΣΚΑΡΗΣ, Ν. *Ιστορία*, ό.π., τόμ. Β', σσ. 101-102) και δύο παραστάσεις στην Αθήνα, στις 27 Οκτ. και 2 Νοεμ. 1901, στο Δημοτικό Θέατρο, από την Εταιρεία υπέρ της Διδασκαλίας Αρχαίων Ελληνικών Δραμάτων (ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σ. 179. Βλ. επίσης ΞΥΔΗ, ό.π., σ. 13). Στη Σμύρνη το έργο παίζεται το 1907 στην Ευαγγελική Σχολή. Πρόκειται για μαθητική παράσταση (ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ό.π., σσ. 161-163). Στην Κ/πολη δεν φανίνεται να έχει παιχτεί.

286. Ευριπίδου δράματα υπό Δημητρίου Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ, ό.π. Περισσότερα για τις εκδόσεις και τις παραστάσεις της τρεξωδίας βλ. επίσης σσημ. 252.

287. Ευριπίδου δράματα υπό Δημητρίου Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ, ό.π. βλ. επίσης σσημ. 246.

επεξεργασμένα από το Δ. Βερναρδάκη και το 1910 η «Ορέστεια»²⁸⁸ του Αισχύλου από το N. Wecklein.

Ο ΕΦΣΚ, πέρα από τη μέριμνά του να διαδώσει το αρχαίο δράμα στο ευρύ κοινό, με διαλέξεις και εκδόσεις, ως Ακαδημία Επιστημών, ενδιαφέρθηκε εξίσου και για την προώθηση της επιστημονικής μελέτης του. Στις συνεδριάσεις του, πρόσφερε το βήμα σε αξιόλογους μελετητές, μέλη του και μη, για την παρουσίαση ανακοινώσεων, που προήγαγαν την επιστημονική γνώση και δημοσίευσε στις σελίδες του ομώνυμου περιοδικού του πολλές από αυτές:

Το 1863 παρουσιάζεται η πραγματεία του Αλεξ. Ζωηρού «Βιογραφία του Saint-Marc Girardin και ανάλυσις του περί δραματικής ποιήσεως συγγράμματος αυτού»²⁸⁹. Το 1879 δημοσιεύεται η ποιητική του Αριστοτέλη σε παράφραση και το Χίο λόγιό Θεόδωρο Ρέντιο²⁹⁰, που προλογίζει ο Ματθαίος Παρανίκας, του οποίου η μελέτη για τους «Ορνιθες»²⁹¹ του Αριστοφάνη δημοσιεύεται το 1880. Το 1881 δημοσιεύεται η μελέτη «Εισαγωγή εις την ιστορίαν του ελληνικού πολιτισμού και ιδία της ελληνικής παιδείας»²⁹² του Ηθ. Βασιάδη με εκτενείς αναφορές στους αρχαίους τραγικούς²⁹³ και παρουσιάζεται σε έξι συνεδριάσεις του ΕΦΣΚ η πραγματεία του ίδιου με τίτλο «Περί του Λαοκόοντος του Λεογιγίου»²⁹⁴ με αναφορές στο αρχαίο δράμα. Το 1887 «αναγινώσκοντα» οι πραγματείες του Π. Παπαγεωργίου «Αισχύλεια μελετήματα»²⁹⁵ και «Διορθώσεις εις τας τραγωδίας του Σοφοκλέους»²⁹⁶. Το 1891 ο Κων/νος Χρυσσαφίδης παρουσιάζει την πραγματίαν του «Περί του εθνικού ημών θεάτρου»²⁹⁷ και ο Ματθαίος Παρανίκας²⁹⁸ δημοσιεύει στο περιοδικό του ΕΦΣΚ μελέτη του για τον «Αίαντα» του Σοφοκλή. Τέλος ακολουθούν το 1894 η ανακοίνωση «Περί ορθότερας ερμηνείας χωρίων τινών του Αισχύλου και του Ηροδότου»²⁹⁹ του Κ. Ζάμπλα και τρεις πολύ ειδικές ανακοινώσεις του γιατρού Κλ. Κοκκολάτου «Η ιατρική του Σοφοκλέους»³⁰⁰ το 1892, «Ο Ευριπίδης και η ιατρική»³⁰¹ το 1896 και «Η ιατρική εν τη αρχαία τραγωδία»³⁰² το 1898. Την ίδια χρονιά (1898) ανακοινώνεται και η πραγματεία του Δημ. Μοστράτου «Κρίσεις και σχόλια εις Αισχύλου Αγαμέμνονα»³⁰³.

288. Αισχύλου δράματα σωζόμενα και απολωλότων αποσπάσματα ... τόμ. Γ περιέχον Ορέστειαν. Εν Λειψία. 1910. Δεν μνημονεύεται παράστασή της το 19ο α. Παίζεται στην Αθήνα, στο Βασιλικό Θέατρο, την 1^η Νοεμ. 1903, σε μετάφραση Γ. Σωτηριάδου, διασκευή του Βύλαμφοβιτς και σκηνοθεσία Θωμά Οικονόμου (ΣΥΔΗ, ό.π., σ. 44).

289. ΕΦΣΚ, έτος Α', τόμ. Α', αρ. 2, 15 Νοεμ. 1863, σσ. 85-87.

290. Ο.π., τόμ. ΒΒ, 1877-1878, σσ. 75-100.

291. Ο.π., τόμ. ΙΕ, 1880, σ. 1-9.

292. Ο.π., τόμ. ΙΣΤ, 1881-1882, σσ. 88-301.

293. «Περί Αισχύλου κρίσεις Οδ. ΜΥΛΛΕΡΟΥ, ΡΑΤΙΝ και άλλων (ό.π., σσ. 135-140), «Κρίσεις J. GIRARD περί των θρησκευτικών ιδεών του Αισχύλου» (ό.π., σσ. 140-143), «Θρησκευτικά δοξασία Αισχύλου περί Διός και άλλων Ολυμπίων Θεών» (ό.π., σσ. 143-146) «Περί μορών, εριννύων κτλ.» (ό.π., σσ. 146-149).

294. Ο.π., τόμ. ΙΖ, 1882-1883, σσ. 189-190.

295. Ο.π., τόμ. Κ, 1885-1887, σσ. 70, 72.

296. Ο.π., τόμ. ΙΘ, 1884-1885, σ. 92 και τόμ. Κ', ό.π., σ. 70.

297. Ο.π., τόμ. ΚΒ, 1889-1891, σ. 100.

298. Ο.π., τόμ. ΚΑ', 1887-1889, σσ. 156-160.

299. Ο.π., τόμ. ΚΕ, 1893-1894, σ. 83.

300. Ο.π., τόμ. ΚΓ, 1891-1892, σ. 52.

301. Ο.π., τόμ. ΚΖ, 1895-1899, σ. 102.

302. Ο.π., σ. 182.

303. Ο.π., σ. 178. Το έργο δεν τράβηξε την προσοχή των περί το αρχαίο δράμα ασχολούμενων. Δεν εντο-

Το τέλος του 19^{ου} αι. και η αρχή του 20^{ου} σηματοδοτούνται στην Κ/πολη από παραστάσεις-σταθμούς στην ιστορία της αναβίωσης του αρχαίου δράματος. Τον Οκτ. 1899 η άφιξη του επιφανούς ηθοποιού Μουνέ Σουλλύ (Mounet Sully) χαρακτηρίζεται με διθυράμβους από τον κ/πολίτικο ελληνικό τύπο, τόσο για το γενικό υποκριτικό του ταλέντο, όσο κυρίως για την επιτυχία του στην ερμηνεία αρχαίων ηρώων³⁰⁴. «Ουχι Γάλλος ἀλλ' Ἑλληὺν καλλιτέχνης ὡς ορθός και δικαίως ἀπεκάλεσε ποτέ αὐτόν και ὁ ἔξοχος κριτικὸς Φραγκίσκος Σαρβαί αφικνεῖται εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν, ὅπως τὴν Ἑλληνικὴν υποκριτικὴν τέχνην, ἧς μάλιστα μύσθης τυγχάνει ὦν, ἡμῖν καταδείξει... Ἡμεῖς οἵτινες ἀνήκομεν εἰς τὸ ἔθνος κείνο, οὐ τα ἔργα ἐπιδείκνυσαι ἀνά τοὺς δύο κόσμους, προκαλὼν ἐπ' αὐτῶν τὸν θαυμασμόν πάντων, ὑποδεχόμεθα αὐτόν ουχι ὡς ξένον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν, ὡς συγγενὴ κατὰ πνεῦμα...»³⁰⁵.

Στις 6³⁰⁶ και 8 Οκτ.³⁰⁷ ο Σουλλύ ανεβάζει στο θέατρο «Ωδειον» τον «Οιδίποδα» του Σοφοκλή ως πεντάπρακτο ἔργο, ἔμμετρα μεταφρασμένο στα γαλλικά ἀπὸ τὸ Jules Λακροῖξ³⁰⁸, με μουσική ἐπένδυση ἀπὸ τὸ Membree. Ὅμως τα χορικά δεν ἀποδόθηκαν ὑπὸ μορφή ἁοματος, ἀλλὰ ὑπὸ μορφή ἀπαργελίας, γεγονός που, κατὰ τὴν κριτική, μείωσε τὴν ἐπιτυχία τῆς παράστασης³⁰⁹.

Τὸ ἔργο ἀγγέλλεται να παρασταθεῖ ἐπίσης τὸν Ἀπρίλιο τῆς ἐπόμενης χρονιάς στο «Γαλλικὸν Θέατρον» ἀπὸ τὸ Δ. Ταβουλάρη, μετὰ τὴ λήξη τῆς καθιερωμένης σειράς παραστάσεων τὸν θιάσου του³¹⁰. Δεν ὑπάρχουν ὁμως ἄλλα στοιχεία για τὴν παράσταση αὐτή³¹¹.

πιζόντα οὔτε μεταφράσεις, οὔτε παραστάσεις τοῦ το 19^ο αι. Ὁ Κ/πολίτης Χριστόφορος Σαμαρτζίδης εἶναι ὁ μόνος, ἐκτός ἀπὸ τὸ Δ. Μοστράτο, που δημοσίευσε μελέτη για τὴν τραγωδία αὐτὴ τὸν Αἰσχύλου. Ἀντίθετα εἶχε δημοσιευτεῖ ὁ «Ληγμένον» τοῦ Ἀλφιέρι στὴν Κέρκυρα το 1826 (ΓΜ 1600) και το 1827 (ΓΜ 1688) και στὴν Ἀθήνα το 1840 (ΓΜ 3251) ἀπὸ διαφορετικὸς μεταφραστές.

304. Ὁ Μουνέ Σουλλύ εἶχε διακριτὸ ὁλοῦ τὸν Κρέοντα σε παράσταση τῆς «Ἀντιγόνης» στὴν Comédie-Française και στο ἀρχαῖο θέατρο τῆς Οὐάγγης. Τους γυναικείους ρόλους τῆς τραγωδίας ὑποδύθηκαν ἡ Ραζήλ και ἡ Μπατέ. Το 1893 ἔπαιξε τὸν «Οιδίποδα» στὴν Ἀγγλία και το 1895 τὸν Οἰσέτι στὴν «Ἀνδρομάχη» τοῦ Ρακίνα, ἐνὸς στὶς ἀρχές τῆς καριέρας του εἶχε ὑποδυθεῖ τὸν Ἰππόλυτο στὴ «Φαῖρος» τοῦ Ρακίνα (*Ταχυδρόμος*, ἀρ. φ. 433, 2 Οκτ. 1899. Βλ. ἐπίσης ΣΙΑΡΕΗΣ, *Τὸ ἀρχαῖο θέατρο*, ὅ.π., σσ. 142-160).

305. Ὁ.π.

306. *Ταχυδρόμος*, ἀρ. φ. 427, 25 Σεπτ. 1899.

307. Ὁ.π., ἀρ. φ. 439, 9 Οκτ. 1899. Πριν ἀπὸ τὴν Κ/πολη, ὁ Μουνέ Σουλλύ εἶχε παίξει τὸν «Οιδίποδα τύραννο» στὴν Ἀθήνα, στὶς 28 Σεπτ. 1899, στὶς γιορτές τοῦ Ἰοβηλαίου για τὴν ἰδρυση τῆς Γαλλοῦς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς (ΣΙΑΡΕΗΣ, ὅ.π. Τὸν ἰδίον, *Ἱστορία* ὅ.π., σ. 218).

308. *Ταχυδρόμος*, ἀρ. φ. 427, ὅ.π.

309. Ὁ.π., ἀρ. φ. 437, 9 Οκτ. 1899, ἀρ. φ. 439, ὅ.π. και ἀρ. φ. 441, 12 Οκτ. 1899.

310. Ὁ.π., ἀρ. φ. 589, 17 Ἀπρ. 1900. Ἡ πληροφορία τοῦ Μετῖν Ἀντ (ΑΝΤ, ὅ.π., σ. 58) για θιάσο συνεργασίας Διον. Ταβουλάρη και Ευγγ. Παντόπουλου, καθὼς και για παράσταση τοῦ «Οιδίποδα» και τῆς «Μήδειας» στὴν Κ/πολη το 1900 δεν ἐπαληθεύονται (πληροφορία Γιούλης Πεζοπούλου). Ἀπόσπασμα τοῦ «Οιδίποδος» (στίχοι 1225-1235) εἰς ἔμμετρα μετάφραση ἀπὸ τὸ Στέλιο ΣΕΦΕΡΙΑΔΗ θα δημοσιευθεῖ στὴν Κ/πολη το 1909 (*Ἡμερολόγιον Α. ΣΗΜΗΡΕΙΩΤΟΥ και Π. ΑΓΓΕΛΙΔΟΥ*, Κ/πολις, 1909, σσ. 294-296) και θα παιχτεῖ ἐκεῖ το 1910 ἀπὸ τὸ θιάσο Κυβέλης-Φυροτ στο θέατρο «Ωδειον» (Αντ, ὅ.π., σ. 57), το 1911 στο ἴδιο θέατρο ἀπὸ τὸ θιάσο Ροζαλίας Νίκα-Φυροτ-Λεπενιώτη (ὅ.π., σ. 58), το 1912 ἀπὸ τὸ θιάσο Νίκα-Φυροτ στο θέατρο «Βαριετέ» (ὅ.π.) και το 1914 στο ἴδιο θέατρο ἀπὸ τὸ θιάσο Νίκα-Φυροτ Λεπενιώτη (ὅ.π.), ἀτεκμηρίωτες πληροφορίες τοῦ Μετῖν Ἀντ που χρηζόντων ἐπιβεβαίωσης. Στὴ Σμύρνη ἐπίσης ὁ «Οιδίπους τύραννος» παίχτηκε το 1911 στο «Σπόρτινγκ Κλιμαπ» ἀπὸ τὸ θιάσο Νίκα-Φυροτ στὴ μετάφραση τοῦ Ἄγγ. Βλάχου (ΣΟΛΟΜΩΝΙΔΗΣ, ὅ.π., σ. 205).

311. Εἶναι πιθανὸν ἂν μεταώθηρε λόγῳ παρέμβασης τῶν Τούρκων. Τὸ ἔργο ἀνῆκε στὴν κατηγορία τῶν ἔργων που εἶχαν ἀπεγορευτεῖ ἀπὸ τὴν τοιχακὴ λογοκρισία (ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ, *Τὸ ἐλληνικὸ θέατρο στὴν Κ/πολη*, ὅ.π., τόμ. Α', σ. 100). Ἀντίθετα, φαίνεται ὅτι δεν ἐνόηλο, ὅταν παίχτηκε το 1899 στα γαλλικά ἀπὸ τὸ Μουνέ Σουλλύ.

Αντίθετα οι παραστάσεις που άφρασαν εποχή ήταν αυτές της «Αντιγόνης» του Σοφοκλή, στις 14 και 16 Απρ. του 1900, στο θέατρο «Ωδείο», από το θίασο του Διον. Ταβουλάρη σε συνεργασία με τον ΕΦΣΚ, που είχε και όλη την πρωτοβουλία και την ευθύνη της πολύμηνης προετοιμασίας για τη διοργάνωσή τους. Η τραγωδία παίχτηκε σε μετάφραση Χρ. Χατζηρηστού, μουσική Μέντελσον και με χορό «εκ λογίων και μουσικώς μορφωμένων νέων ερασιτεχνών», που εκγύμνασαν οι μουσικοδιδάσκαλοι J. Silvelli και P. Νάβας, υπό την εποπτεία ειδικής επιτροπής του Συλλόγου³¹².

Την ίδια χρονιά σε δύο διαλέξεις του Γ. Παχτίκου στον ΕΦΣΚ για τις «Νεφέλες» του Αριστοφάνους, μικτός χορός αντρών και γυναικών εκτελεί τρία χορικά από την κωμωδία αυτή, που είχε μελοποιήσει ο αγορητής³¹³. Χορικά από το «Φιλοκτήτη» είχε επίσης ερμηνεύσει 40μελής χορός, την προηγούμενη χρονιά (1899), στη διάρκεια διάλεξης του ίδιου ομιλητή για την τραγωδία αυτή³¹⁴.

Η παράθεση όλων των παραπάνω τεμμηρίων ολοκληρώνει την εικόνα του αδιάπτωτου ενδιαφέροντος της κ/πολίτικης ομογένειας για την καλλιέργεια του αρχαίου δράματος σε όλες τις εκφάνσεις του, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} α., ικανοποιώντας μέσα από αυτό τα ζητούμενα της εθνικής ιδεολογίας απαραίτητης για την επιβίωση του υπόδουλου ελληνικού στοιχείου.

312. ΣΙΔΕΡΗΣ, *Το αρχαίο θέατρο*, ό.π., σσ. 160-162. Βλ. επίσης «*Ημερολόγιον ο Φάρος Ανατολής του έτους 1901*, Εν Κ/πόλει, 1900, σσ. 420-421 και *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ, 1899-1902, σσ. 13-14. Στην Κ/πολή ξαναπαίχτηκε το 1910, στο θέατρο «Ωδείο», από το θίασο Κυβέλης-Φυροστ (Αντ. ό.π., σ. 57) και το 1912 στο θέατρο «Βασιετέ», από το θίασο Νίνα-Φυροστ, και το θίασο Κυβέλης Αδριανού (ό.π., σ. 58).

313. *ΕΦΣΚ*, τόμ. ΚΗ, ό.π., σ. 49.

314. Ό.π., τόμ. ΚΖ, 1895-1899, σ. 210.